РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V. **ЖОВКВА, КВІТЕНЬ 1937 РОКУ** **ЧИСЛО 4 (52).**

Складня української мови.

Основні члени речення.

4. Зміна присудкового прикметника на прислівника.

В наших реченнях нерідко буває так, що прикметник виразно нахиляється не до підмета, але до дієслова-присудка, цебто, що такий прикметник набирає прислівникового значення; через це такий прикметник у складенім присудкові часом замінюється просто на звичайного прислівника. Напр. звичайно кажемо: *Він ішов зидумливий;* але в цім реченні слово *задумливий* можемо міцно прив'язувати до *ішов*, мислячи його за прислівника до присудка, через що цілком можлива й друга форма: *Він ішов задумливо*. Ця переміна функції прикметникової на прислівникову залежить взагалі від більшого прояснення в реченні присудкової сили.

Заміна присудкового прикметника на прислівника — явище дуже давнього часу. Напр. у Слові о полку Ігоревім XII віку маємо: Рѣкы мутьно текуть 101 (цебто: Ріки мутні течуть). Часта ця заміна в наших літописах: Отселѣ будеши с нами неразлучно, Іпат.[2] 332. У Підмогильного, „Проблема хліба“ 1930 р.: Вечір був близько 8 (пор. у його ж „Місто“ 1929 р. ст. 178: Люди всі страшенні каліки).

Ця заміна прикметника на прислівника особливо часта в нашій мові тоді, коли прикметник складеного присудку висловлений вищим або найвищим ступенем, — тоді прикметник губить своє закінчення й тим переходить просто на прислівника на *-іш*, стаючи тим прислівниковим додатком до присудка. Пояснити це можна тим, що старі форми вищого ступеня були вдавнину прикметниками, але з бігом часу взагалі змінялися на прислівники (Шахматов, Складня I 288). Ось трохи на це прикладів. „Кобзар“ Шевченка: І написали воєводам, що кесар — бог, що більш (= більший) од бога 509. Йде на вулицю гулять гордіше (= гордіша) самої цариці 455. Марко Вовчок, Твори, I 14: Все мені буде охотніше (= я буду охотніша) служити. Леся Українка, „Кассандра“: Миліш (= миліші) тобі чужинці, ніж родина 183, Атрідова дочка була величніш (= величніша) 18. Її ж „Одержима“: Чим Ти мені ясніше (= ясніший) 123, Кожний тихий усміх фарисея для мене гірш (= гірший) від скорпіона злого 124, Він для мене не миліш (= миліший), ніж ти 132. М. Хвильовий: Хазяйка стала ще нахабніш (= нахабніша). С. Черкасенко, „Дон Хуан“ 1930 р.: Це вже трохи гірш (= гірше) 56, Перед гнидою такою, як ти, не нижче (= нижчий) я за гранда 13, Усміх дикий дорожче (= дорожчий) за пломінну серенаду 95. В. Гренджа-Донський: „Ілько Липей“: Моя земля хай пусто лежить 42.

Ця заміна прикметника на прислівника добре знана в живій народній мові на цілій українській території. Напр. Приказки Номиса: Невірний гірше (= гірший) турка. „Етн. Зб.“ XIX. 4: Зарік бим сі вудку пити, гірше (= гіршу) від полину.

Як легко в нашій мові прикметник може перейти на прислівника (цебто відірватися від іменника й прилучитися синтаксично до дієслова) показують хоча б оці приклади з „Одержимої“ Л. Українки (Твори, т. V): Ненависть маю до цих ще більшу (= більше) 127, Мені сто раз від вас миліші (= миліше) гади 128, Гадаєш, ніби я себе ціную дорожчою (= дорожче), ніж чиста кров Його 133. Приклад із „Боярині“ 1910 р. Л. Українки: Зварю майове зілля, щоб на ніч їй було готове пити 149.

Або ось на цих прикладах добре видно, навпаки, як легко часом прислівника обернути на прикметника (Л. Українка, Твори, т. V): Ми тепер покутуєм безвинно (= безвинні) батьків довг 151, Темрява огортає все більше (= все більша) гору 130.

Ще яскравий приклад: „Серце їхнє далеко від мене“ (Матв. 15^{9}), це буде те само, що й „Серце їхнє далеке від мене“. А часом можна вжити прикметника чи прислівника, — від того сенс речення не зміниться: Вдавнину війни були частіші (або: частіше), як тепер.

Цю саму заміну добре знають майже всі слов'янські мови, напр. мова російська (Шахматов I 288-289 § 395), польська мова (Łoś 240) віддавна знає це явище; напр. пам'ятка XV в. латинське: Quid accidit, quod sedes tristis перекладає на польське так: Co to na cię przyszło, iże siedzisz bardzo smutno. („Prace Fil.“ III. 180).

Давні слов'янські пам'ятки подають цю форму дуже виразно, — прикметниково. Так, напр., у Мар'їнській Євангелії XI віку читаємо: Народи идѫ пѣши Мт 14^{13}, Чьто стоите праздьни 20^{6}.

Підкреслю тут іще одну цікаву рису, — в західньоукраїнських говорах завжди вживають прислівника *так, як*, тоді як у говорах східньоукраїнських і в мові літературній панує тільки прикметник *такий, який*. Це явище дуже старе, добре відоме ще з XVI віку, коли розпочався сильний польський вплив на українську мову. Так уже в Крехівськім Апостолі 1560-х років маємо, як форми звичайні: Жаднои так (= такої) зацнои справы божеи не маєш 7, Моц так велика 367, Будучи огорнеными так великим оболоком 581, В так (= такім) зацном поволанью 660. Житомирська Єв. 1571 р.: Через так долгій час 47. Учительна Єв. 1637 р. (Київ): По так великихъ працахъ 69, Я такъ долгій часъ служу тобѣ 35, При так великой годности, Познаймо, якъ великую моцъ маєтъ покора 15.

Сучасна письменницька мова Галичини так само вживає *так*, *як* замість *такий*, *який*. Напр. у Франка, „Зах. Берк.“: Рови не викопано так глубокі, як треба 157; „З вершин“: А я так бідна днесь 236. О. Барвінський, Читанка I: Все вкрите так грубою верствою пилу 113. С. См.-Стоцького Граматика: Як великий вплив 63. А. Чайковський, „Олюнька“: Задоволених так смачною їдою 27; „За сестрою“: Татари не видалися йому так страшними 59; „На уходах“: Не знав, як вона велика 16. „Укр. Голос“ N 193: Наложено так велику контрибуцію, якої не заплатить. Зшитки учениць: Не годиться в так великий день плакати, Ані снилось про так гарні забави.

В мові польській таке так — звичайна річ, що й вплинуло на мову галицьку. Мова східньоукраїнська й мова літературна знає тут тільки прикметника, напр. Шевченко: А деж найде такі чорні брови 16. „Дон-Хуан“ С. Черкасенка: Коли це ти такий побожний став 30, Куди це ти, така весела 57, Яка хороша 16. „Місто“ Підмогильного: Вони такі близькі йому 182. Єфремів: Кожне розуміє, яка то велика в письменстві сила.

Дуже рідко можна стрінути це *так* і в письменників східньоукраїнських, але тільки підо впливом мови галицької. Напр. у „Одержима“ Л. Українки: Так (= така) правда, як і те, що Він пролив за всіх нас кров 132.

Література. А. Потебня: I-II 170-172. Д. Овсянико-Куликовскій: Синтаксисъ 173-

175, вид. 2-е ст. XXVI. А. Шахматов: Синтаксит I 288-289, II 88. Jan Łoś: Stosunek 240. Пешковский: Русск. синт. 271[5]-273. Будде: Основы, Казань, 1912 р. ст. 14.

5. Знахідний, родовий і давальний присудкові.

Іменникова частина складеного присудку може набирати при дієсловах конкретного самостійного значення, ніби незалежні об'єкти, й бути в відмінках знахіднім, родовім або давальнім. Це звичайно маємо при двох однакових непрямих відмінках. Ці другі відмінки мають виразне інше значення від відмінків перших (об'єктів), що видно з того, що ці другі відмінки легко переходять на відмінок орудний, а це надає їм присудкової сили. Ось через це ці другі відмінки — це не звичайні атрибути чи прикладки до об'єктів, але відмінки присудкові, від першого відмінка залежні формою, а не значенням.

Знахідний присудковий. Іменникова частина складеного присудку часом може бути висловлена й т. зв. другим знахідним відмінком (перший знахідний тут звичайний об'єкт). Вдавнину ця форма була надзвичайно сильно поширена; знають її не тільки мови слов'янські, але й індоевропейські, особливо санскритська, грецька, латинська й ін. Навіть мови неіндоевропейські добре знають цю форму; так, мова давньоєврейська знає форму подвійного знахідного надзвичайно часто, — вона тут як звичайна основна форма; пор. Псалом 18[33]: וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי Vajjitten tamim darki, — Ти зробив чистою дорогу мою.

Стара мова безприйменникові, цебто прямі об'єкти знала дуже часто там, де ми їх тепер уже не знаємо, напр. по дієсловах почуття, визнання і т. ін., напр. Іпат. Літоп.: Слышавъ смерть Изяславлю 77, — тепер кажемо: почувши про смерть Ізяславову; через це в старій мові число других відмінків було значно більше.

Другий знахідний може бути висловлений іменником, прикметником або дієприкметником. Встаровину знахідний присудковий іменник був дуже частий: Остром. Єв. 1056 р.: Вы же рекохъ другы Ів 15[15]. Лавр. Літ.: Поставиша Меѳодья епископа въ Панонії 11. Але ця форма, що ще в XVII-XVIII в.в. була часта в нашій літературній мові, тепер невідома в нас, перейшла на форму орудного (Поставили Методія єпископом) або в форму знахідного з *за:* Поставили Методія за єпископа, див. далі, або перейшла в просту прикладку: Поставили єпископа Методія для народу.

Треба добре відрізняти другий іменниковий знахідний від прикладки, — до неї він подібний тільки формою, але не значенням.

Так само дуже часта була й форма з прикметником за присудкового знахідного, напр. Остр. Єв.: чьто мя глаголєши блага Мт 19[17]. Іпат. Літоп.: Иныя пущаху нагы 212. Литовська Метрика 1537 р. кн. 33 ст. 72: Залецал єго нам в том годного. Книга І Люблинського Трибуналу 1595 р.: Узнавши быть тую справу судови не належную 193. „Месія Правдивий" І. Галятовського 1669 р. л. 239: Матка знайшла сына своего живого и здорового. Ця форма ще зовсім жива в українській мові, напр.: Метл.: Бачиш мене, милий, гожу, хорошу, на вік здоровую 46; Мене покидаєш дужую-здорову 55; Люби мене голого 119. У Шевченка часто: Весна чорну землю сонну розбудила 115, Мене мати породила, нехрищену положила 3; А школярів у криниці живих (= живими) поховали 118; Ти нас з України загнав голих і голодних у сніг на чужину 173; За що мене молодую вбили 270, А пан той взяв догодувати малу мене 271. П. Мирний: „Хіба ревуть воли"; Кинув сторожа харчати ледве живого 259. Демчук: Верболози, 1928 р.: Приведіть її живу чи мертву 272.

Третя форма друго знахідного — дієприкметникова, також була часта в давній мові, напр. Іпат. Літоп.: Видѣ Петра ѣдуща 72, Слышавше идуча Изяслава 87 і т. ін. Ця форма зникла з нашої мови, бо в нас позникали старі дієприкметники; але рештки цих форм часом живуть іще в нашій народній мові як дієприслівники: У Квітки: Благословіть же мене у шлюб уступаючи (= уступаючу). У Голов. Пісні: Ймили Петра

Бондарюка в Харинюка сп'ючи I 176 (= сп'ячого). Мислячи ці дієприслівники за дієприкметники, приймаємо ці речення за прості, а тому й коми в них не ставимо.

Знахідний присудковий встаровину міг бути навіть складеним: Видѣ ины на тръжищи стоꙗща праздьны Остром. Єв. 1056 р. Мт 20[3].

В більшості ці стародавні форми позникали з нашої мови, замінившись на форму орудного, пор. у Шевченка: Невже ж то покинув сиротою чорнобриву 136. А форми прикметникові та дієприкметникові в більшості розпалися на речення побічні; старе: *Видѣ Петра ѣдуща* дало в нас: *Бачив, що Петро їхав.*

Література. А. Потебня: Изъ записокъ 299-324. Є. Тимченко: Акузатив 18-19. В. Вондракъ: Цсл. синтаксисъ 11-12. Овсянико-Куликовскій 171-172. О. Курило: Уваги 86-88. Е. Истрина, „Известия" XXIV кн. 2 ст. 168-172. А. Шахматов, Синтаксис 327. Пешковский: Русск. синт. в научном осв. 1928 р. 385-388.

Родовий присудковий. Коли речення з двома знахідними стає перечним, то в нім тоді маємо два родових. Форма ця дуже давня; напр. в Остром. Єванг. 1056 р. Ів 14[18]: не оставлю васъ сиръ. В українській мові форма ця рідка, і звичайно другим родовим буває прикметник. Напр. Рудч. Казки: Я думала, що ти мене живої не пустиш I 121. „Етн. Зб.": Не роди мене, мати, красного, але щасного XXVII 33. Гулак-Артем.: Нікому приголубить молодої мене 24.

Часта вдавнину, форма двійного родового тепер вийшла з ужитку, — другий родовий замінився на орудний або ціле речення прийняло іншу форму, а родовий мислиться як об'єкт, а не присудок.

Література. А. Потебня: Второй родительный, „Изъ записокъ" 327-330. Є. Тимченко: Функції генетива 165-166. О. Курило: Уваги 87. Пешковский: Русск. синтаксис 289-290.

Давальний присудковий. Присудкове ім'я часом може стояти і в відмінку давальнім, що й звемо давальним присудковим або другим давальним (перший давальний — давальний об'єкта). Це дуже давня форма, добре знана в старослов'янській мові, напр. Супр. Рукоп. 80[14]: чаюште юемоу живоу быти.

В українській мові цей архаїчний другий давальний ще досить частий; звичайно маємо його в реченнях безпідметових з дієйменником, найчастіше при *бути*, напр: Чуб. V: Як же мені такій бути 917, Як мені, братці, веселому бути 1208. Ой як мені молодесенькій не сидіти смутнесенькій Метл. 220.

Часто головного (першого) давального нема, але його легко догадатися (мені, тобі). Чуб. V: Годі, березо, зеленій стояти (тобі) 990.

Усі ці відмінки часто замінюються на орудний, про що розповідаю в наступному 6-му розділі.

Література. А. Потебня: Изъ записокъ I-II 330-341, 509. Є. Тимченко: Інструменталь 87-88, Датив 51, 56. Курило: Уваги 86. Вондракъ: Синтаксисъ 25. Е. С. Истрина: Вторые косвенные падежи, „Известия" XXIV кн. 2 ст. 168-172. Пешковский: Русский синтаксис в научном осв. 1928 р. 289-290.

6. Орудний замість присудкових відмінків.

Слов'янські мови, а з ними й мова українська, знають дуже цікаве явище, — заступлення присудкових відмінків: назовного, знахідного (а при переченні *не* й родового) та давального відмінком орудним. Напр. у нашій мові панує форма з назовним присудковим: Я був молодий, але часом знайдемо й форму з орудним: Я був молодим. Заступлення т. зв. других відмінків, цебто присудкових, добре відомих мовам індоевропейським, відмінком орудним, знане всім слов'янським мовам, а також мовам балтицьким, а вже це говорить про глибоку давність цього явища.

Віддавна цей орудний зветься в нашій науці присудковий, але ця назва безумовно недокладна, на що вже не раз звертали увагу синтаксисти (див. Mikl. Vergl. Gram. IV 727, Потебня I-II 499. 507. 521, Овсянико-Куликовський 155). І справді, присудковим може бути тільки відмінок, узгоджений зо своєю парою, — назовний (також знахідний чи давальний), а орудний, не згоджуючись зо своїм підметом, є відмінок тільки

об'єкта. В реченні: *Брат був учителем* дієслово *був* не є зв'язка, але самостійний присудок, а до нього *учителем* — об'єкт на питання *ким-чим*. Таким чином орудний відмінок, утративши згоду з підметом, не може бути відмінком присудковим; коли ж його ще й тепер часом звуть присудковим, то тільки з традиції, а ще й тому, що він повстав із відмінків присудкових і заступає їх.

Не мало вже писано про те, як саме повстала заміна присудкового відмінка орудним, але справа остаточно не вияснена. Одне ясно: дієслово-зв'язка потроху втрачала свою зв'язкову істоту й ставала самостійним присудком, а через це давній іменний присудок ставав об'єктом і мусів переходити на іншу форму, — для слухача яснішу. Орудна форма повстала тут безумовно підо впливом інших орудних форм. Справа в тім, що орудних форм у мовах слов'янських надзвичайно багато, а серед них є й такі, що своїм значенням сильно наближуються до назовного присудкового; ось ці форми й потягли за собою другий назовний — і він перейшов ув орудний. Які саме орудні форми потягли за собою назовний присудковий, вчені відповідають не однаково. Ол. Потебня (ст. 521) й Овсянико-Куликовський (ст. 169) добре вказують, що це були орудний способу й орудний порівняння, що змістом своїм близькі до назовного присудкового; а „від інструменталю при дієсловах чину нова конструкція вже легко могла перенестись на сполучення з дієсловами стану" (Є. Тимченко: Інструменталь 79). Jan Łoś (Język polski II 79) бачить тут вплив орудного дистрибутивного та орудного матерії. Через те, що цей орудний повстав підо впливом аналогії, стає ясним, чому й у мовах балтицьких маємо цю форму: однакові умови викликали однакові наслідки, цебто орудний на місці предикативних повстав у мовах балтицько-слов'янських зовсім незалежно від мов слов'янських.

Останнього часу Едвард Кліх (див. „Slavia Occid." XIII, 1934) подав спробу вияснити повстання орудного присудкового з назовного через синтаксичну контамінацію; причина дуже ймовірна й можлива, але Е. Кліх добрих доводів того не подав.

Ця глибока давнина початку заступлення присудкових форм орудним відмінком спричинилася до того, що деякі вчені, напр. Шлейхер, Міклошіч, Буслаєв і інші уважали форму орудного за старшу, початкову, а форму назовного присудкового — за молодшу. Недавно С. Смеречирський зовсім бездоказово й безпідставно пристав до цієї перестарілої теорії („Записки" XIX 188, 189, 196, 198, 202), до того ще й твердячи, ніби це не має великого значення практичного; це погляд невірний: правдиве вирішення віку форми й її повстання було б дало Смеречинському міцніший грунт для його дальших тверджень, і не раз спровадило б його на правдивіший шлях.

Потебня слушно вказав (I-II 494, 515), що нема підстав уважати орудний за старший; навпаки — старшим треба вважати назовний; Овсянико-Куликовський, Є. Тимченко, О. Курилова пристали до цієї думки.

Пристаю до цієї думки й я, бо ж справді, багато фактів говорять на користь більшої архаїчности назовного; напр. такі факти: 1) Присудок конче згоджується зо своїм підметом і в відмінку, отже назовний підмету вимагає по собі назовного присудкового, як форми первісної. 2) Багато індоевропейських мов знають власне присудковий назовний, напр. мови: грецька, латинська, старослов'янська, німецька й ін., а це свідчить про первісність цієї форми. 3) Перші писані слов'янські пам'ятки X-XI в.в. переповнені формами назовного присудкового, однаково як пам'ятки перекладні, так і оригінальні, де ніякого чужомовного впливу не було; навпаки, заступлення присудкових відмінків орудним у цих пам'ятках дуже рідке. 4) Мова польська кохається тепер у формах орудних, але її пам'ятки XIV в. мають дуже багато форм назовного, цебто тут орудний — явище пізніше. 5) Мова російська свідчить про те саме: її давні пам'ятки мають мало орудних форм, число їх усе зростає з бігом часу, а тепер у ній орудний панує.

Знаємо мову, що дуже добре обходиться взагалі без орудного присудко-

вого, завжди вживаючи тільки самого назовного, — це мова давньоєврейська. Відмінки в нашому розумінні ця мова втратила, хоч позосталися їх залишки; деякі відмінки тут добре зазначаються прийменниками, напр. la raša — несправедливому, be chinnor — мірою й т. ін. Ото ж, мова давньоєврейська, як правило, знає тільки назовний присудковий, прекрасно ним самим обходячись. Ось приклад, — Псальма 35 вірш 6:

יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת

Jehi darkam chošech va chalaklakot — Да бѹдеть пѹть ихъ тма̀ и ползокъ — „Нехай буде їх дорога темрява та сковзанка“ (= нехай стане дорога їх темна й сковзька).

Таким чином переконуємось, що форма назовного присудкового основна, первісна, а цей погляд допоможе нам вірніше дивитися на назовний присудковий (чи другий) у мові українській й на заміни його молодшим орудним.

Ще з глибокої давнини іменникова частина складного присудку — чи то іменник чи прикметник — ставиться в відмінку назовнім. Так, у класичних мовах іменникова частина складеного присудку ставилася в назовнім відмінку, напр.: ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς, лат.: Vos estis s a l terrae. Для давньослов'янської мови назовний присудковий був за правило, напр. Остром. Єв. 1056 р. Мт 5[13]: въı ѥсте сольземли.

Стара українська мова так само дуже часто вживає назовної форми. Напр.: Літопис Лаврентіїв 83: Та будетъ єму жена. Ланчицька грамота 1433 р.: Просилъ насъ, абыхомъ ласкави были, Єго предкове вѣрни были. Литовська Метрика 1511 р. т. 195 ст. 445: Он єст слуга добрий. Пересопницька Євангелія 1556 р.: Всѣ рѣчи чисты вам боудоуть 60, Многых бо птыць лѣпшии єсте вы 63. Крехівський Апостол 1560-х років: Погреб тот был им пожиточный 39, Не были послушны Богу 280, Я теж смѣлый буду 394, Не будет чужоложница 259. Київська учительна євангелія 1637 р.: Христос єстъ моць Божа 2, Вы справедливы єсте 37, Чинити промыслъ о тѣлѣ єстъ речъ непристойная 57, Абы душа оулѣчена была и збавлена 104.

Жива українська мова цю назовну форму зберегла від глибокої давнини незмінену; так само й мова літературна найчастіш вживає цієї ж назовної форми.

Ось трохи прикладів на назовний. „Енеїда“ Котляревського: Жили голодні під тинами III 42, Атаман звався Покотиллос IV 42. Номис, Приказки ч. 1866: Був колись оріх, а тепер свистун. В „Кобзарі“ Шевченка таких прикладів надзвичайно багато: Сотник був собі багатий 432, Сотник був жонатий 432, Був Максим трудящий, роботящий 495, Будеш щаслива 456, Хто в нас буде мати 235, Я була дитина 271, Я сирота осталась 112, Будь щаслива в чужих людях 17, Будьте багаті 20, Чого ж смутна, невесела 22, Боса стала серед шляху 27, Біга Катря боса лісом 30, Рости гнучка та висока до самої хмари 40 і т. ін. У Івана Франка, „Мойсей“ 1905 р.: Щоб і пан наш він був, і слуга, і мета, і дорога 17. Я й без неї окраса землі і корона Ливана 18. У Б. Грінченка, „Під тихими вербами“, знаходимо: Земля зробилась дорога 10, Були занадто маломилі 28, Захарко був немолодий чоловік 75, Дід Дорош був старий, але ще кремезний чоловік 45, Нехай ваше слово кріпке буде 238, Ці люди стали йому такі огідні 244. У М. Рильського, „Пан Тадеуш“: Вже й так я був дурний 166. „Хіба ревуть воли“ П. Мирного: Він дедалі робився все смутніший та смутніший 317. В „Місті“ Підмогильного, 1929 року., маємо: Будинок був великий 55, Згадки були прикрі 67, Був смуглий на обличчі 7, На зріст був високий 7. Він став страшенно заклопотаний 80, Чому саме я лишилась сива 89, Сама собі була надзвичайно близька 91, Він ріс тихий і ніжний 91, Він був самотній 115, Він буде вільніший 197, Він був невисокий 12, Максим був до селюка прихильний і дбайливий 67, Була йому найближча й найдорогша 72, А чи стали щасливіший 171 і т. ін. Л. Українка: „Лісова пісня“: Хто ж тобі тут мати 18; „Одержима“: Вічно буду одинока 129, А тільки я непрощена зосталась 129, Я буду всім чужа і одинока 130; „Йоганна“: Не знаю, чи дiжду жива 69; „На полі крові“ 1909 р. (т. VIII): Чим же це він був великий 28;

Він був такий, як всі 28. Але тісна мені здалася хата 35. „Бл. троянда“: Її ж мати божевільна була 60.

Інші слов'янські мови знають такий само давній спосіб уживання йменникового присудка, напр. рос.: Вы — соль земли; болг.: Вы сте сольта на земьята; срб.: Ви сте со земљи; чс.: Vy jste sůl země. Тільки мова польська (та російська) звичайно вживає орудного відмінка: Wy jesteście solą ziemi, або: Zdradą jest litość twoja. Ця поширеність назовної форми свідчить про її стародавність та про її первотність. Особливо мова сербська знає дуже часте вживання назовного присудкового, що в'яже її з мовою нашою.

Заступлення присудкових форм орудним викликане впливами інших близьких орудних форм, але знане вдавнину тільки спорадично. Деякі давні пам'ятки, напр. Остромирова Євангелія 1056 р., зовсім не знають цієї заміни орудним (Потебня 509). Потебня й інші вчені правдиво вказують, що давні пам'ятки позволяють ствердити, що заміна присудкових відмінків, головно назовного, розпочалася перше з іменників при дієсловах перехідних, потім і неперехідних, і тільки з бігом часу вона потягла за собою й заміну присудкового прикметника та дієприкметника. Потебня думає (ст. 509), що процес заступлення розпочався перше зо знахідного, а потім захопив і назовного.

Таким чином, сам початок зміни назовної форми на орудну відноситься ще до глибокої давнини, хоч у давніх пам'ятках ця форма дуже рідка. Так, у Супр. Рукоп. XI в. знаходимо: дѣвицѭ пакы быти 237[18], сиротоѭ дѣтишть не бѫдетъ 237[16], тоуромъ быкъ 7[24], дѣвоѭ бо бѣ ѥѵа 489[9]. Літопис Лаврінів: Бяше была черницею 977 р., Бысть чернцемь 1059 р. і т. ін. (багато прикладів у Потебні ст. 510).

З бігом часу орудна форма все збільшувалась у тих випадках, де за зв'язку більш-менш самостійне дієслово. У мові польській і російській процес заміни пішов надзвичайно швидко; в мові українській навпаки, — він дуже слабий. Цьому переходові допомогли такі близькі форми, як орудний порівняння й знаряддя й інші, а також заміна орудним другого знахідного, теж присудкового (поставили попа > поставили попом). Орудний повстав може перше при інфінітивах, а також при таких дієсловах, як „зватися“ і т. ін., а вже ці форми тягли за собою інші.

Зміна назовного предикативного на орудний зробила присудкову зв'язку самостійним присудком, а орудний став власне об'єктом (на питання *ким-чим*); з цього погляду орудний утратив свої присудкові ознаки, чому його не можна звати присудковим. З погляду загальної історії речення така зміна нормальна, бо дала перевагу присудкові, а збільшення сили присудковости — це помітна риса історії слов'янського речення.

Таким чином в українській мові, як почасті і в більшості інших слов'янських, маємо дві формі: назовну звичайну й орудну рідшу. Практично виникає питання, коли котрої з цих форм уживати. Уже Міклошіч у своїй складні спробував окреслити ці відмінки: „Орудний присудковий визначає те, чим підмет стає справді або тільки в думках; назовний — те, що підмет є. Перший є вираз руху, другий — спокою“ (IV. 737, Потебня 527). Сам Потебня не дав доброго окреслення, а всі молодші дослідники пішли звичайно за Міклошічем, повторюючи його неоправдане твердження. Так, О. Курилова пише (Уваги[3] 78): „На підставі фактів в українській мові можна дати таке, у великій мірі узагальнене, правило: в інструменталі виражена неістотна, змінна ознака; в номінативі може бути виражена і істотна, незмінна, і неістотна, змінна ознака“. Так само Є. Тимченко (Інструменталь 83) твердить про „необмежену часово, сталу“ ціху назовного і про „тимчасову, несталу, принагідну“ орудного. Це саме знаходимо і в О. Синявського („Норми“ 226): „Орудний присудкового додатку взагалі більше властивий тоді, коли присудок повинен визначата не постійну, тривалу властивість підмета, а саме навпаки, коли він показує властивість тимчасову, минущу, назовний же — постійну, сталу“.

Але всі бажання глибше й виразно

окреслити відміну однієї форми від другої не дали добрих наслідків, і правдиво пише О. Курилова (Увага 85): „Виразно розмежувати значенням конструкції номінативні від інструментальних там, де обидві конструкції можливі, трохи чи й зможна це річ, — це належить до тонких відтінків стилю".

С. Смеречинський в окремій праці докладно заналізував предикативний назовний і орудний і прийшов до зовсім правдивих висновків, що в українській мові панує форма назовна, „жодного відтінку народна українська мова для номінативу не знає" („Записки" XIX 193), в нашій мові „інструменталь не є органічний, жодного якогось свого відтінку він не має" (ст. 194), взагалі: „ніяких відтінків номінатива й інструменталя українська мова не знає" (ст. 196).

Витвір аналогії інших орудних форм, орудний замість назовного появляється в нас спорадично, деколи, без якогось свідомого нашого бажання. Але традиція усталила проте не мало випадків, де можлива й форма орудного. Розгляну деякі з цих випадків.

Присудковий іменник віддавна має нахил відірватися від свого підмету й стати об'єктом, через що т. зв. помічне дієслово набирає більшої дієслівної сили й стає дійсним присудком. Ось через це процес заступлення назовного присудкового найперше почався при іменниках, і при іменниках він найчастіший і тепер. Навпаки, прикметниковий назовний тримається значно міцніш від давнини аж дотепер; пам'ятки показують, що навіть там, де орудний іменниковий звичайний, там прикметник-присудок зостається в формі назовній (Потебня 516). Польські пам'ятки XIV-XVI віків знають не рідко назовний присудковий, — значно частіш прикметниковий, як іменниковий (Łoś 140). Отже, назовний позістається найчастіш у прикметниках, — тут орудний рідкий, але добре відомий, пор. у Шевченка: Ти був ще маленьким 195 і т. ін.[1]

(Докінчення цього розділу в наступнім числі).

Іван Огієнко.

[1] Твердження В. Сімовича, Граматика 367, ніби „як присудком є самий прикметник, то він ніколи не може вживатися в орудику" фактам не відповідає. Пор. приклади далі.

До характеристики мови В. Стефаника.

Функційність діялектизмів у творах В. Стефаника.

(З методи мовних дослідів).

Стефаник, подібно як Черемшина, Ходкевич і інші, поза літературною мовою вживає теж у своїх творах мови діялектичної - говіркової, що своїми мовними прикметами належить до покутської говірки.

Не будемо одначе тут подавати подрібної характеристики й опису поодиноких мовних явищ творів Стефаника, але хочемо на цьому місці застановитися над одним методичним питанням, а саме: коли автор уживає висловів говіркових, а коли літературних, чи в уживанні тих і тих є якесь систематичне відмежування, є якась стисліша й наперед продумана метода.

Коли переглядати новели нашого автора, то стрічаємо у них досить стисле й послідовне відмежування в уживанні мови літературної й говіркової. Діялектизмів уживає автор тільки й виключно тоді, коли говорить до нас устами своїх постатей-героїв — селян — селянок та їх дітей[1] (монологи й діялоги), напр.: „Будьте ласкаві, мої куми, та пережийте ще по одні. Хоть це не горівка, а болото, але з мужиком то так си має: що де у світі є найгірше, то він має то спожити, що де у світі є найтєжше, то він має то віконати... На то сми рожені — відповідали побожно куми... Колиб то люди, а то жебраки плодє си... Я лиш заглядаю, ци воно вже добре по земли ходит, аби єго упхати на службу, оцего я чекаю. Я не чекаю, аби воно убрало си в силу, аби путерії набрало, аби воно коло мене нажило си. Коби лиш богач або пан утворив пащеку, а я єго туда кидаю, аби

[1] В прикладах цитуємо місця з видання Ювілейного Комітету п. з. В. Стефаник: Твори, Львів, 1933.

лише збути си... Ти би єму завернув худобу, поцулував бис єго в ноги, бос го сплодив та й сумлінє ті пє, але минаєш, ще і ховаєш си від него, абис не чув“... (Кленові листки, ст. 3-4).

Та ще бувєм у секретаря ізза тої толоки. Шос він мині там лебендів тай каже, шо коби, каже, у вашім селі менше люди тит казетів на пошті спроважували. То каже ошуканство. Мужиків, каже, є шос дуже багато. То як лиш двацїта пайка дасть(!) по левови за казету, тай си зроблє тисічі тисіченні гроший за дурно, за пусто. Такий панок, каже, все сам понаписує, тумана пустит, замастит, загладит, а мужики дурні, каже читают та аж облизуют си, то панцке поле на люди перейде (Засідання, ст. 21).

В суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом: — Ба не дав, де бахур подів си? Дес воно ландає, дес воно нишпорит по дворі, як курка. Ану, ци би ти єго вдержьила у хаті? Счесала бих бахура, тай нема... Я тебе файно вімию, вічьишу, а завтра підеш зо мнов до церкви... Всі будут дивити си тай мут казати: Аді, який Андрійко красний! А яблуко дасте ма?... То чищіт... А хто ти є? Луский радикал... (Мамин синок, ст. 62, 65).

А диви, як за Ністром жовніри кулями такими вогневими підкидають, шпурнют, але високо, високо, а куля горит, горит, а потім гасне. Грают си ними, о, яких богато (Діточа пригода, ст. 181). і т. д.

Приклади такі стрічаються майже на кожній сторінці у творах Стефаника в тих місцях, де тільки говорять до нас селяни. Ба, що більш: діялектизми стрічається теж тоді, коли покутець у своїй душі представляє собі в своїй уяві розмову з паном, що до нього теж промовляє в говірковій формі, напр.: „Я цалком простий мужик, але я чужого не люблю кивати. Тос певно піяк... Ти мудро мині відповідаєш“ (Май, ст. 123-4).

Крім цього, вкладає автор діялектизми не тільки в уста своїх героїв — людей, але приписує це теж таким персоніфікованим предметам і явищам природи, як: хоругов, ліс, вітер, напр.: „Та й все ми си привиджує похорон Настин. Йдете ви, ідут діти за деревищем, ідут люди. А хоругвами вітер носит та й питає: а чоловік цеї жінки де подів си? А подерта хоругва єму все каже: в Station Станіславові, в кременалі“.

З психологічно-лінгвістичного боку це явище зовсім слушно схоплене, бо покутець, якщо відчував своєю інтуіцією мову цих уосіблених явищ і предметів природи, то не міг її відчувати в іншій формі, як тільки в тій, в якій говорив сам від дитини аж до старости, бож голос цей чує не сам автор, а його герої, як творці цього голосу, а одночасно як його слухачі.

Сам Стефаник пише так про свою мову та мову своїх героїв: „Сам він цей жарґон тяжкий і негарний, і добре говорив Черемшині пок. Сильвестер Яричевський, що цілий зміст Стефаникових новель є „мой та мой“. Черемшина був у далеко кращому положенню, бо його гуцульський діялект далеко кращий і заквітчаний дуже багато всією красою наших гір. Проф. Яричевський мав багато рації, — не всі діялекти мають місце в літературі, ліпше їх брати до етнографії... Без літературної мови нема ні науки, ні публіцистики. Через те не можу радити нашим поетам і письменникам писати діялектом.[1] Я вже давніше просив проф. Василя Сімовича, щоби переклав українською мовою мої жаргонові образки (пор. „Новий Час“ ч. 15. 1937 з дня 25. І. 1937: під враженням вистави „Землі“ з посмертної теки В. Стефаника).

Сам автор за те в своїх описах, та в своїх автобіографічних новелах, як також і його герої не селяни все говорять і думають мовою літературною. Напр.: „Не міг сісти, так його щось гнало від стіни до стіни. Ходив та ходив по хаті... Ба, не знати, що він діє? Такий був добрий товариш. Добре пам'ятаю, як ми раз сиділи у нього в садку“ (Вечірна година ст. 80).

---

[1] Нехай ці слова самого Стефаника дадуть відповідь панові *М. Г.*, що зовсім ненауковим способом (не забув „копнути“ автора!) виступив в „Меті“ 1936 р. ч. 10 проти мові статті в „Рідній Мові“ ч. 3 (51), де ці Стефаникові слова були подані, але п. *М. Г.* не сказав про них ані слова. І. Огієнко.

„Але він умер відай від тої канапи, що на ній лежав. Відки ви таку канапу дістали? Бігме, таке як гріб з подертих міхів“ (Похорон, ст. 140).

„Протер очі, ймив жилу на шиї між пальці, бо голову з пліч скидала, і погадав: „Ади, це ангели перед смертев показуют си“. А як він так гадав, то каганець утік зперед очей“ (Скін, ст. 110).

Отже, як бачимо, досліди мови нашого автора вказують нам на те, що в уживанні діялектизмів мав новеліст свою якусь ціль, мав своє певне й ясноозначене завдання. Автор хотів нам дати повний тип селянина з Покуття, не тільки з його душею, з його способом думання, але теж з його типовими покутськими мовними елементами. Цей мовний дуалізм у Стефаника у своїй основі це не якась дивна й нічим не оправдана припадковість, це вже заздалегідь обдуманий факт, це система в повному розумінні цього слова. Бож хіба годі дошукуватися припадковости там, де панує стисла послідовність в уживанні певних мовних явищ.

Дарма, чи уживання діялектизмів у літературних творах ми будемо вважати за слушне, чи теж ні, це зовсім інше питання, яке нас наразі не цікавить. Ми наразі тільки константуємо факти, і з них робимо для себе певні висновки.

Із уваги на те стисле, а заразом систематичне розмежування з функційних причин тих „двох мов“ Стефаника, мусимо при опрацюванні його мови мати це завжди на ввазі, і не вільно нам їх ніколи взаємно мішати, а навпаки — мусимо окремо досліджувати мову самого автора (sensu stricto) й мову його постатей селян із Покуття, бо це засадничо дві різні будові мови, дві різні мовні системі в своєму роді. І саме з тих причин можна говорити про систематику героїв Стефаника не тільки що до їх психічної структури, але також з уваги на їх мовну форму вислову як і в говоренні, так і в думанні.[1]

Львів. Іван Ковалик.

[1] Належить теж ствердити, чи подібно як Стефаник поступали теж і інші споріднені з ним письменники, і чи спосіб підходу до мови нашого автора можна й до них прикласти, а до цього незабаром вернемось. Див. іще „Науку про рідномовні обов'язки“ Ів. Огієнка, 1936 р., ст. 26 §§ 18 і 19. Див. РМ 1937 р. ст. 54.

Справа термінологічних словників.

(Проект).

Справа надзвичайної ваги, — стверджують однодушно працівники на полі духової й матеріяльної культури.[1] І приємно подумати, що доходимо до такого важного зрозуміння; варт бо привітати наше простування до моменту, коли непотрібні будуть довгі, переконливі промови про велике значення й вартість термінологічних словників для науки, школи та громадян усякого звання.

Це один бік справи. З другого боку — помітний у нас дошкульний брак таких словників. (До речі: як довго ще нам чекати на свого Ляруса, чи Шпрах-Брокгавза, — це ж річ для кожного інтелігента необхідна!).

Треба признати, що таку роботу в широкому маштабі почав був робити Український Інститут Наукової Мови в Києві; задумав був випустити 34 словники: чужих мов, правничої термінології, філософської, педагогічної, фізичної, хемічної, природничої й т. ін. На жаль ця корисна праця припинилась. Дещо появилось друком, решта урвалась на половині, або тільки що почата. Технічні словники Української Академії Наук стали дуже рідкі, вичерпані, багатьом незнані, тому належно й невикористані (див. Р. М. ч. 2 за 1933 р.). Чи не пора передрукувати їх у нас? Ось напр. словник чужомовних слів І. Бойкова — О. Ізюмова (Київ, 1932 р.), що про нього згадує Р. М. ч. 12 за 1936 р., — напевно дуже цікавий; він мав би на деякий час бути нам за Арцта (Słown. wyrazów obcych), — а чи багато щасливих, що мають його? Не один

[1] Див. І. Огієнко: Наука про рідномовні обов'язки, 1936 р., ст. 55-56: „Для одного народу — одна наукова термінологія“.

із нас дуже хотів би в своїй бібліотечці бачити етимологічного словника української мови, хоч би такого, як польський етим. сл. професора О. Брюкнера; а його тепер вже не важко було б скласти, — автори знайшлись би, тільки видавця пошукати (скільки для цього дав уже проф. І. Огієнко в РМ!).

На сторінках Р. М. з'являються іноді більші й менші статті, присвячені термінологічній справі, напр. про педагогічну термінологію Р. М. ч. 4. 1933 р., про терм. рахівництва Р. М. ч. 4. 1933 р., про спортову терм. Р. М. ч. 12. 1935 р., про автомобілеву терм. Р. М. ч. 6, 8, 9 і 10 за 1936 р., про мову канцелярійну Р. М. ч. 9 за 1936 р. Матеріял для словника окремих говірок Р. М. за 1933/37 р., багато етимологічного матеріялу в усіх чотирьох річниках Р. М., ще більше матеріялу для словника літературної мови.

Думаю, що Р. М. зробить дуже корисну працю, поміщуючи й надалі на своїх шпальтах термінологічний матеріял із різних ланок громадського життя. Це значно облегшить працю майбутнім авторам, складачам потрібних словників, а тим часом шляхом дискусійних статтей вироблятиметься своя спільна термінологія.

Проєкт, що його пропоную читачам і прихильникам Р. М. зреалізувати в 1937 р., охоплює покищо три галузі термінологічної праці: промисловість, спорт і техніку. Праця почнеться, звичайно, індивідуальним шуканням - дослідом фахівця, що провірить зібраний матеріял і зреферує його на сторінках Р. М., а скінчиться спільними доповненнями та узгідненнями.

І. **Промислово-фабрична й реміснича термінологія.** Подати загальновживані назви відділів, машин, приладдя й людей (робітників) за їх функціями: 1) цукроварні, 2) пивоварні — бровару, 3) горілчаного заводу — гуральні, 4) фабрики мила — милярні та свічок, 5) фабрики сірників, 6) тютюнової фабрики, 7) прядільні, ткальні, 8) олійниці, 9) лісопильні, 10) робітні (варстату): а) шевської, б) кравецької, в) кушнірської, г) столярської й ін. (доповнити).

ІІ. **Спортова термінологія.** 1) Загальні терміни, такі як: спортове життя, спорт. рух, спорт. часопис, бюлетень, спорт. комісія, спорт. клітина, спорт. дружина, спорт. курс: початковий, кінцевий, спорт. інструктор, спорт. вишкіл, вишколення, спорт. регулямін, спорт. честь, амбіція, спорт. тренінг, спорт. майдан, спорт. клюб, спорт. гурт, гурток, спорт. приладдя, фізкультура, мета, зустріч, (з)удар, змаг, змагання, змагун, перемога (виграний змаг), поразка (програний змаг), переможець, перше місце, першенсто, верховодство (трудно прийняти назви: „мистець", „мистецтво", що їх уживають у гал. часописах на означення польських термінів: mistrz, mistrzostwo), спорт зимовий, літній, сезон і т. ін. (доповнити); 2) санкування — відміни санок, частини їх, шлях-дорога, поклики, керування й т. п.; 3) лещетарство — приладдя, місцевість, біг; 4) сковзання, місце-пляц, відміни сковзів, їх частини, способи сковзання; 5) гра в м'яча (опуку), теніс; 6) мандрівка й табір юнацтва (пласт, скавт) — ранга юнаків, командамуштра, порозуміння знаками, привітання, приладдя таборове, одяг - форма; 7) гаківка — знаряддя, способи гри, рухи; 8) ситківка (?) — знаряддя, способи гри; 9) плавання — уклад і напрям тіла в воді, відміни рухів, способи пливання; 10) веслування — відміни човнів від дуба — душогубки — до каяка й моторового, частини човна, способи веслування; 11) перегони в бігу до мети — постава тіла, сигнал, відміни бігу, темп; 12) скоки: а) вперед, б) вгору — тренінг, постава, відміни відбиття й ін.; 13) дискомет (?) та кидання ратищем — назви приладдя, постава, способи кидання, осяг; 14) дужання (хоч атлетику до спорту не залічують); 15) гімнастика (руханка) — муштрова команда, назви приладдя, різні постави та звороти тіла, скоки, відміни рухів і маршування й т. ін.

ІІІ. **Технічна термінологія. Комунікація.** 1) Авто — (див. статті в Р. М. 1936 р.); 2) віз — різні відміни возів, складові частини воза; 3) ровер — відміни, фірми, частини; 4) залізниця — станція-двірець, шлях і частини, поїзд — вагон — локомотив; персонал; 5) трамвай — частини, обслуга; 6) пошта,

телеграф, телефон — відділи, урядовці, книги, зшитки, бланки, квитки і т. ін.; 7) аеронавтика (летунство) — відміни літаків мисливських, пасажирських, воєнних (типи), бальони, рухи при керуванні, частини літака, бальона; обслуга; 8) плавба (мореплавство) — відміни суден (напр. вітрильні, яхти, кутри), пароплавів і кораблів: транспортово-пасажирських, поштових, торговельних і воєнних; частини корабля. Зброя. 9) шабля, рушниця — відміни, частини; кулемет, гармата — скл. частини. Сільсько-господарські машини, 10) молотарка й ціп — скл. частини; 11) косарка й коса — скл. частини; 12) сівалка (сіялка) — скл. частини; 13) трактор і плуг — скл. частини; 14) віялка (млинок) — скл. частини; 15) січкарня — скл. частини. Державні та приватно-громадські інституції, театри тощо. 16) банк і торговельне бюро — головні відділи, урядовці, книги, бланки, квитки; 17) пожежна варта — скл. частини, персонал; 18) театр — які бувають (напр. опера), план будинку (назви), сцена-кін, лаштунки, каса, артисти (напр. комік і т. п.); 19) кіно — сеанси, назви частин фільмового апарату; план зали, екран, каса, артисти; відміни фільмів і т. п.; 20) радіо — частини радіоприймача й надавчого апарату, відміни авдицій, обслуга (той що говорить).

Подаю тепер трохи матеріялу, що я зібрав його від фахових робітників (пожежників, роб. цукроварняних і броварських) у м. Рівному й Луцьку на Волині.

До пожежної термінології (проєкт — розд. III. п. 17). Пожежа, вогонь, горить. У місті є пожежна варта. На пожежній вежі (башті) стоїть пож. вартовий; він завважив пожежу, і дає сигнала пож. трубкою на сполох. Відділ пожежників готовий, у формі: брезентових комбінезонах і пож. шоломах. Вони швидко витягають пож. авта з пож. гаражу. Вилітають з двора. Блискавкою помчались по вулицях. Безперестанку дзвонять і сигналізують. На автах залізні бочки з водою, помпи, смоки, гужі, складані пож. драбини й гаки (ключки) — приладдя тушити (гасити) вогонь та зривати дахи. У пожежників за поясами бартки (сокири) — вирубувати двері й вікна, охоплені пожежею.

До цукрівняної термінології (проєкт розд. І. п. 1). а) Терміни загальні (прикметник і дієслово): цукровий (напр. буряк), цукряний (напр. запах), цукрі(о)вняна (напр. зміна, термінологія), цукроварняний (напр. робітник); зцукріти — зцукрів, зцукритись — зцукрився. б) Перерібка цукрового буряка. Культура цукр. буряка вимагає відповідних плантаційних районів. Восени везуть цукрові буряки з поля до цукроварні. Зсипають їх у буряківниці (бурячарні). Каналами — лотоками пливуть буряки до полоскальниці й миються. Черпаками пересипають їх до краяльниці (стругальниці), де ножі ріжуть їх на різку (стружку). З котлів — дифузорів відпливає до казанів дифузійний сік, а залишається відсолоджена стружка (брага?). До дефузійного соку дають вапна й сірки; це вже дефекаційний сік В казанах вариться сік першої й другої сатурації. З болотниць спливає фільтраційний сік, а з цього соку робиться (на механічних фільтрах) рідкий сироп; переварений в котлах — варильнях робиться густий. В апаратах повстає з густого сиропу цукриця а з неї в сушільних кружівках — білий цукор. Відпливки з білого цукру варяться на цукрицю другого сорту; з неї роблять жовтий цукор. Відпливки з жовтого цукру — це меляс, що має в собі до 50% цукру. в) Машини в цукроварні. Машина центральна, маш., що порушує кружівки, мішалки і трансмісійна, машина дифузійна, помпа газова, що помпує газ з вапневої печі, помпи сокові, помпи відплинові, що відпроваджують меляс і ін., водяні помпи, динамомашина, що дає світло.

До броварняної термінології (проєкт розд. І. п. 2). а) Назви загальні: пивоварня, бровар, броварник — прикажчик, доглядач, броварський робітник, броварний ячмінь, пиво — напій (питво) з солоду, хмелю, дріжджів і води. б) Дріжджівня (?). Відділ затировий (заправи): котли, що в них вариться меляс на заправу. Відділ ферментаційний: діжі для ферментації; ферментує зварений, розпущений меляс із дріжджами;

ферментація відбувається під діянням дмухачів. Відділ кружівок: на кружівках відділюється з заправи дріжджеве молоко. Відділ прасувальний (гнічення дріжджів): праса відділює з дріжджевого молока воду й спрасовує дріжджі в масу. Відділ формування 1/2 кілограмових дріжджевих цеголок (цеглинок) і бандеролювання їх. в) Бровар. Солодівня: діжі, що в них мокне ячмінь, і льохи, де він проростає. Сушарня солоду: велика піч, а над нею сіткові полиці, де сушиться солод. Варильня (?): діжа затирова, котел затировий, діжа фільтраційна і варильний котел. Сухий солод змелений на млинку, сиплять на воду до затирової діжі, мішають його й перепомповують до затирового котла; в котлі підгрівають до 60° Ц аж до зцукріння. З цього котла перепомповують його до фільтраційної діжі, де відділюється луска, а з фільтр. діжі до варильного казана, де гусне. Це вже брага. Холодження браги: на холодницях тарілкових і цівкових (рурових) до температури, потрібної для ферментації. Ферментування відбувається в ферментаційній діжі 6—10 днів. Льохи — пивниці: переферментовану брагу (пиво) перепомповують до барилок (куф) і складають в пивницях, де ще ферментує від 1- кількох місяців. Наливання пивом транспортових бочок і бутельок: автоматичний апарат.

Луцьк у грудні 1936 р. Б. Кобилянський.

Як укладати початкові читанки.

„Жива Мова“ Франца Агія.

Розвій літературної мови серед українців Закарпаття в XIX-XX ст. усе йшов дуже ненормальним шляхом. Причина цьому була головно загальна, — сильний і дошкульний брак почуття соборности серед українського народу. Висунене найдалі на захід, Закарпаття духово відірвалося від решти українського народу й не мало з ним ніяких культурних зв'язків. Регіональне наставлення серед закарпатської української інтелігенції з бігом часу зростало в застрашаючий спосіб, а в XX ст. воно було сильно підсичене й регіональними амбіціями духової закарпатської еліти. Духового культурного центру українського народу закарпатські українці не знали, на його не оглядалися, й усе, що творили, творили самотужки, не цікавлячись розвоем культури українського народу на інших землях.

А що це справді було так, про те ясно свідчать „Взірці літературної мови й правопису Закарпаття“, що їх друкуємо далі на ст. 183. Хто хоч трохи розуміється на справі, той не зможе спокійно читати тих взірців! Навіть у XX-м столітті, навіть по Великій Революції українці Закарпаття пишуть мовою й правописом з XVIII-го століття! Взірці ці — наочний свідок хаосу й падіння, до чого доводить духове роз'єднання єдиного народу!...

Оце панування регіонального наставлення принесло всім нам найтрагічніші наслідки, — через нього ми програли останній свій Зрив 1917-1920 р.р. Це ж наставлення було причиною, чому ми так довго не мали ясно висловленої ідеї спільної соборної літературної мови. Закарпаття, напр., через своє вперте регіональне наставлення творило свою регіональну літературну мову, зовсім не оглядаючись на мову загальноукраїнську. На Закарпатті виходили найрізніші граматики та читанки „руської“ мови, але ані разу не появлялися тут такі, щоб брали на увагу загальну українську мову.

І тільки оце аж наприкінці 1936 р. появилася тут нарешті довгождана ластівочка, — „Жива Мова“ вчителя Франца Агія, написана вже загальноукраїнською літературною мовою.[1] Фр. Агій махнув рукою на дотогочасну закарпатську мовну рутину, й склав підручника, що з часом стане загальноукраїнським культурним надбанням. Ось про цю „Живу Мо-

[1] „Жива Мова, підручник для народніх шкіл (граматика, стиль і правопис). Частина І, для 2. і 3. поступного річника. Зладив Франц Агій. 1936. Видала Учительська Громада, Ужгород“. 80 ст. in 8°.

ву“ я й хочу поговорити тут докладніш, і подати свої думки на справу наших початкових читанок взагалі.

1. Перша вимога від кожної початкової читанки, — щоб вона була писана загальноукраїнською літературною мовою. Дитину треба навчати літературної мови ще від першого року навчання, — це сьогодні загальна педагогічна вимога навчання в цілому світі. Українські вчителі мусять добре зрозуміти цю вимогу, а головно зрозуміти те, що відступлення від цієї засади сильно шкодить нашій культурі.

Фр. Агій добре зрозумів цю засаду, і скільки вмів, попильнував її виконати, І в цім ціна його „Живої Мови“. Мова підручника — сучасна українська літературна мова, як вона представлена в кращих сучасних письменників. Шкода тільки, що Фр. Агій, пишучи літературною мовою, все таки позоставив у своїй читанці багатенько й місцевого елементу, що тільки шкодитиме його підручникові. На цих місцевих мовних елементах спинюся тут докладніш, щоб дати авторові читанки змогу належно виправити цього підручника при другому виданні.

а. Ось західньоукраїнські мовні ознаки, що не вживаються в літературній мові (в дужках подаю форму літературну): аби 14. 57. 66. 72. 77 (щоб), аптика 48 (аптéка), верета 16. 28 (рядно), вернемо (вернемось) до хати 58, Хата була вихарена (вичищена) 39, лід гладкий (гладенький) 58, Де (куди) пішов 19. 62, дзюрчає 28 (дзюрчить), диви 44 (дивись), дівочка (дівчинка) 79, що ви діяли (робили) 65, вітрами дує 54 (дме), дуй 75 (дми); зайва зв'язка *є:* Де *є* ваша хата 19, Спереду *є* хата 56, Скільки думок *є* сказано 57, ст. 70-71; ві (її) 42, знакомих (знайóмих) 19, заліза ймають 75 (беруть, виймають?), не давай їмитися 21 (не дай себе зловити), їхає 29 (їде), кашле (кáшляє) 10, конар (вітка, гілляка) 33. 74. 78, корч (кущ) 79, крилочка (крилечка) 62, куриця (курка) 18. 41. 52, кусник (кусок, кавалок) 21. 75, лабка (лапка) 32. 68. 61, леду — на леді — леди (лід, на льоду, льоди) 54. 58, най (нехай, хай) 25, найскорше (найскоріше) 71, нянько (батько, татко) 9. 55, не оббивай ногу в (об) камінь 21, означіть (означте) їх рід 59, паде (падає) 15. 64, паленка (горілка) 40-41, піє (співає) 67, полудне (південь, опівдня) 73. 76, потятка (пташенятка) 78. 79, розказ (наказ) 75, розказав (наказав) 48, слідуючий (такий) 15. 34, сокотити (стерегти) 62. 72, сонічко (сонечко) 74, сріберний (срібний) 10, стався (став) торговцем 55, слива станеться (стане) голою 74, схне (сохне) 64, тверда (люта) зима 58. 74, хосен (користь) 73, цукорки (цукерки) 53, червак (червяк) 58. 73, через (зайве тут слово) ціле літо 73, шесте (шосте) 28.

б. В читанці для дітей непотрібні архаїзми, що вже в нашій літературній мові не вживані: Анна (Ганна) 50, видіти (бачити) 27. 29. 33. 34. 36. 66, гніздо, гніздочко (кубло, кубелечко) 78, гóрод (місто) 27, дома (вдома) 76, жона (жінка) 57, заяць — заяці (заєць, зайця, зайці) 44. 52, кормити (годувати) 34. 72, много (багато) 19. 39. 48. 55. 66, острити (гострити) 14, отворяти (відчиняти, відмикати) 77, погибли (загинули) 79, празник (свято) 39, просьба (прохання) 55. 77, свобідно (вільно) 79, сідий (сивий) 20, ти (тобі) 47, печи (пекти) 40, по складам (по складах) 77, вечір (ввечері) будемо 50.

в. В читанці Фр. Агія знаходимо трохи й чисто місцевих закарпатських виразів, — їх також літературна мова не знає: баревний (барвний, кольоровий) 53, в'єдно (завжди) 35, зараз прошу вислужу (готовий до послуг) 60, голодніла (голодувала) 72, груночка (гірка?) 13, дагде (де-не-де) 27. 32. 47. 60, дале (далі) 37, даякий (якийсь) 56. 38, дачогось (чогось) 55, дачимсь (чимсь) 29, дайте гадку на те (майте на увазі, уважайте, пор. 14), дайте позір на перетинку (пор. 14: уважайте на перетинку) 25, декотре (деяке) 70, дідик (дідусь) 10. 48, жалива (кропивá) 72, завісь (повісь) 21, залізничар (залізничник) 45, заслати (послати) 59, зачепився в (об) пень 46, зоряло (зоріло) 43, іншак (інакше) 32, казяться (псуються) 33, копле (копає) 67. 75, покоплю (покопаю) 73, мамка (мама) 9. 19, маточка (мамуся) 40, млинець (млинок) 22, паперя (паперу) 14. 53, світич (свіч-

ник) 53, подещо (дещо) 39. 73, подечого (дечого) 43, постановляймо (зазначмо, окреслім, установім) число іменників 45. 52. 57. 79, родак (родич) 40. 41, сріберний (срібний) 10. 20, стукайте пальцем до лавки (по лавці) 16, сяк (так) 12, 37, торговля (крамниця) 59-60, торговник (покупець, пор. торговець) 55. 60. 72, череп (черепиця) 11, яличка (ялинка) 53, яслі — ясель (ясла, з ясел) 53.

г. А оцих **чисто місцевих** слів я й пояснити не вмію: бавки 32, билля 56, біґар 74, грабкання 57, заграбкати 57. 73, питаємо або звідаємо 19, квітчана загорода 74, кормильниця 59, лада 15, як ословимо 79, хибно написане слово треба перетягнути 36, швець платає 66, на повалу лізе 36. 45, пойте дому 23, Віфлеєм править 52, рядна дівочка 65, готовить скобу 49, камінь **спер** (затримав) воду 50, стріпають руками 64, Тера 8, тягло (пара волів чи коней?), харити 64, хотар 26, шпор 40.

Як бачимо, місцевих слів набралося таки не мало. Навіть з педагогічного погляду подавати ці слова в читанці нема рації, — ліпше буде, коли дитина відразу призвичаюється до мови літературної. Час від часу Фр. Агій, подаючи невідоме дітям літературне слово, в дужках дає його пояснення діялектом: колія (штрека) 10, вирій (теплий край) 17, черевики (топанки) 43, обійстя (обшир) 56. Коли вже потрібно, то цього способу треба вжити більше, але подавати текст без місцевих слів.

2. Звичайно, треба добре пильнувати, щоб у читанці скрізь були літературні **форми**. Так і робить Фр. Агій. Можу тільки зазначити, що не варто вносити до читанки нелітературної форми місцевого відмінка однини ніякого роду на *-ю*, треба на *-і:* в житті, на полі, при писанні і т. ін., див. ст. 11. 12. 13. 18. 27, 30. 37. 38 і т. д. Родовий мн. буков 80 (а не: букв 25). Столяр, -ра, мій століяре (а не: столярю 77). Займенникову частку *-ся* Ф. Агій добре наказує на ст. 69 § 250 писати вкупі з дієсловом, але сам протиречить собі: в траву ся ховає 31, будемося санкувати 58 (будемо санкуватися).

3. Автор читанки мусить звертати якнайпильнішу увагу на **складню**, й пильнувати, щоб вона скрізь була якнайчистіша літературна. Часом і тут бачимо в Агія місцеве. Напр. він пише по-літературному: готовить літака 14, дістати листа 42, напишім листа 79, перепишіть листа 59, давай човна 21, але часто в таких випадках пише форму відмінка знахідного: написала лист 59, подала лист 60, рот виполоскає 11, вийняв ніж 14, поставити питальник 20, ставимо окличник 21, ставимо злучник 35, шукайте іменник 56, давай м'яч 21, завісь капелюх 21, млинець правив 22, давай ножик 22, читайте віршик 29, мав прутик 50, справив вертеп 53, чистить плуг 78, кладе плуг на віз 73, хлібороб потребує для своєї роботи: віз, плуг 74.

В перечних реченнях по *не* треба ставити родового відмінка, а не знахідного: Щоб хибу (треба: хиби) не зробити 6, Дерево (дерева) не ріжте 21, Не замочи одежу (одежі) 22, Що (чого) не діяли 65, Не було що (чого) їсти 72. Щоб зшитки (зшитків) не забули дома 76.

Не треба так часто пропускати займенникового підмета (для Закарпаття це словакизм): (Я) можу йти бавитися 19, Чи (ти) вмієш 19, (Він) ніс із собою книжки 9.

Знахідний множини має форму родового чол. роду тільки при йменниках живих, а при неживих ставимо форму родового: нароблю грядок, я доріжки нароблю, а не: нароблю грядки 73, я доріжки нароблю 73.

Ось іще незвичні синтаксичні форми (в дужках подаю форми літературні). Думайте на (про) мамку 21. Думайте на (про) Різдво 52. Думайте на (про) торговлю 60. Научіться (вивчіть) декотру загадку на пам'ять 14. 15. Научіться (вивчіть) забаву 20, азбуку 25, один віршик 29, оповіда́ння 47. Які красні діла вже учимося 41 (яких гарних діл уже учимося). Що (про що) розмовляє господар 56. **Вживати** *чого*, а не *що:* яке начиння (якого начиння) вживає мама 41, яке знаряддя (якого знаряддя) вживають 77, Які знаряди (яких знарядів) вживав 56. Чекав Різдво (Різдва) 52. Випишіть по одно речення (по одному реченню) 23. Із скільки (із скількох) слів

складається 59. В кільки годин (о котрій годині) 19. На стіну (на стіні) не пишіть 21. Котра (яка) ріка (річка) тече коло нього 61.

4. Автор початкової читанки звичайно ставить собі за завдання навчати дітей рідної мови взагалі, в тому й початків граматики та правопису. Треба добре пильнувати, щоб граматичні окреслення були короткі й ясні. Фр. Агій в своїй „Живій Мові" навчає граматики, правопису, стилю, — і це дуже добра думка поєднати це все разом. А коли б автор додав був до цього й початки складні (напр. про основні й пояснювальні члени речення, див. моє „Рідне Слово" ч. II), то його підручник тільки виграв би на вартости. Справді розповідаючи про йменника й дієслово, чому не сказати, що йменник — це підмет, а дієслово — присудок?

Окреслення речення Фр. Агія занадто вже ненаукове й неправильне: „Все те, що про щось скажемо, є речення" 10. 17, — треба в окресленні давати й розміри „того, що кажемо"; див. мою I ч. „Складня української мови" ст. 126-144. На ст. 76 читаємо: „За кличним словом усе ставимо перетинку", додати: і перед кличним словом. „Слова пишемо окремо" 12, цебто: слово від слова пишемо окремо. Назви буков: ха, ша, ща (а не: хе, ше, ще 24).

5. Граматична термінологія в кожній книжці, писаній загальноукраїнською літературною мовою, мусить бути тільки „академічна", цебто та, що її затвердила Всеукраїнська Академія Наук іще 1927-го року (див. її в „Рідній Мові", або в моїм „Рідній Слові" чи в „Ріднім Писанні"). Фр. Агій уживає тільки цієї термінології, а це підносить цінність його підручника.

6. В кожній початковій читанці треба конче подавати не мало матеріялу писаною азбукою, бо дитина одночасно мусить учитися й писати. Але на ці писані букви треба звернути пильну увагу, бо часто друкарні не мають добрих і потрібних писаних буков. Треба пильнувати, щоб форма писаних буков була також загальноукраїнська, а не своя місцева.

Фр. Агій дав чимало писаного матеріялу в своїй „Живій Мові". На жаль тільки, форма писаних буков не скрізь добра. Так, напр., букви *н* та *ю* мають непотрібні петельки ліворуч, а *о*, *ю* праворуч; *k* має західню форму, цебто високу ліву лінію; *ф* західнім звичаєм подібна на *ср*; нема *д* з петелькою догори. Форма великих літер невідповідна; так, літери *а*, *г*, *п*, *ч*, *ю* мають тут форму малих літер, тільки збільшених; букви *Б*, *В*, *Р* мають неприйняту форму; так само *І*, *Ї*; різниця між *е* та *є* (ст. 5) неясна. Добре, що автор узяв великоукраїнську форму *я*; на ст. 12 в „здоровля" сполучення *ля* випало зле (пор. добре на ст. 11). Автор радить: „Треба писати, щоб по можливості не віднімати пера" 12 (пор. ст. 19: „Хто може написати слово, щоб пера не відняв"), хоч ця рада в початковім письмі мало викональна.

7. Український наголос діялектологічно дуже різноманітний, а тому в кожнім мовнім початковім підручнику треба конче всі слова подавати з наголосами. Це річ, на яку автори читанок мусять звертати дуже пильну увагу. На жаль, „Жива Мова" Фр. Агія не має наголосів, і це її найбільша недостача. В цілій книжці я знайшов тільки чотири слові з наголосами: питання 11. 30, пита́льні 19, пита́ємо 19. Коли не можна було з технічних причин дати всі слова з наголосами, то треба було зазначити його бодай на словах трудніших. Автор пише: „Читайте з правильним наголосом усі речення" 19, „Читайте з правильним наголосом" 21, — а наголосів і нема!

Навчаючи форм, конче треба навчати й наголосів; на жаль, у читанці про наголос ніде нічого нема. Напр., на ст. 52 автор розповідає про однину й множину, й подає приклади, в яких наголос однини різниться від наголосу множини, — тут би й поговорити про наголос. Це ж буває й при інших граматичних формах.

8. Вірші — окраса читанок. Але вірші конче треба брати тільки наших класиків. Сам Шевченко дає для цього дуже багато; є високо цінні вірші для дітей О. Олеся. На жаль, усі вірші в „Живій Мові" Фр. Агія такі, що власне вони сильно зменшили вартість підручника.

Вірші, що тут дано на ст. 3, 54-55, 61-62, 70, 78, — це ж не вірші, а просто низькопробна писанина, переповнена локальними виразами; наголос у них так само не літературний (свóго 10, вóно — пóвно 13, слухáю 35, ключі — блискýчі 77 і т. ін.). Власне ці вірші йдуть проти всього того, що дає сам автор читанки.

9. Уклад читанки Фр. Агія з педагогічного погляду зовсім задовільний, — матеріял до читання різноманітний, живий, а до того автор пильнує ще оживити читанку загадками та забавами (див. ст. 15, 20, 23, 32, 64, 67). Кидаються в вічі постійні заклики автора до чистоти дітей, що в наших умовинах таке потрібне. Шкода, що автор мало використав східньоукраїнську народню поезію, — вона ж дає багатющий матеріял для читанок. При навчанні складів автор пропонує дітям плескати в долоні 16. 33. 77.

З менш педагогічних речей можна б указати, що автор на ст. 13 пропонує дітям завчити на пам'ять таке, що для того не надається, та й непотрібне. На ст. 76 маємо: „батько наказав", — чи не ліпше б „наказали"? Правопис буков § 65-107 можна б було подати й раніше.

Видано книжку з додержанням зовнішніх педагогічних вимог: добрий папір, відповідний розмір черенок. Часто звертається увагу на правописну особливість чорною літерою: яблуня 19, солодка 19 і т. ін.

10. Правопис читанки — „академічний", цебто загальноукраїнський, — і в цім цінність підручника. Де-не-де є навість апостроф: м'яч 21, пам'ять 31, пам'яти 31, шкода, що автор не запровадив його скрізь.

11. Шкільна термінологія в читанці в більшості загальноукраїнська; з недоладностей зазначу: вершик 10 (хоч далі вже віршик 29, 51); ліпше б завдання, а не задача; зачасте „красно", — можна б і „гарно, добре"; не образи 53 (це святих!), а малюнки; папір, з папéру (а не: з паперя 14. 53); ходять порядочно (!) до школи 19; продовжайте 22. 26. 39. 41 і т. д., — треба: продóвжуйте; книжка має не „сторони" 51. 59, а сторінки; тучно надруковане 14, — може б чорно?; не уступ 2. 56, а уривок; не учeник 7. 8, а ýчень.

12. На переноси слів із рядка до рядка треба звертати пильну увагу, бо діти будуть завчати книжкові форми. У Фр. Агія все в порядку, запримітив тільки на ст. 64: наз-ви, а треба: на-зви.

13. Початкові читанки для дітей треба друкувати без єдиної коректурної помилки, бо це ж підручник для вивчення мови й правопису. На жаль, у „Живій Мові" коректурних помилок не брак, напр. (подаю може й те, що до „коректи" не стосується; в дужках подаю форму потрібну): кагля 6 (кагла), Іля 7 (Ілля, пор. ст. 8), Ірена 8 (Ірина), находуть 10 (находить), на пам'ять 13. 14. 15 (напам'ять), бавку 23 (забавку), звеликої 26 (з великої), псиком 26 (песиком), пчола 33 (бджола), лампа 33 (лямпа, пор. 57), мягке 39 (м'яке, пор. 24. 44, мякшення), имя 40 (ім'я), бохонець 43 (буханéць), гончар 44 (ганчар), тай 46 (та й), чловічого 47 (чоловічого), Віфлеєм 52 (Вифлеєм), колачі 52 (калачі), витає 54 (вітає), обийстя 56 (обійстя), обшар 56 (обшир), здоровля 60 (здоров'я), живе живе 61 (живе), радовався 72 (радувався), ретьку 73 (редьку). Також: дві лампи 33 (лямпі), дві сестри (-рі) 35, два дієслова 65 (дві дієслові), три слова 17 (слові), три дієслова 65 (дієслові), три особи 70 (особі), чотири дієслова 72 (дієслові), гора Острий верх 26 (Верх), „Жива мова" 48. 71 (Мова"). Світа і птахи 17 (світа й), щоб в нім 66 (щоб у нім). Що це таке (ст. 72): „Він не курив і не пив лише води"?

14. Правильне поставлення знаків розділових завжди вимагальне від кожного підручника. В „Живій Мові" частенько нема перетинок там, де їх треба, напр., в школі, списані 10; пишіть, де належить 27; подивися на те, про що 30; люляй, 34; сідайте, прошу 41; речі, наведені 44; знаряди господаря, наведені 57; означують, що 64; тому, що 79. В цих реченнях пропущені риски (—): Чистота — половина здоров'я 11, Про лікаря дерев — дятла 17, Іде путем — блискає, зайде в ліс — вискає 58.

Оце мої завваги про складання читанок взагалі, і про „Живу Мову" Фр. Агія

зокрема. Спинився я на цій справі трохи докладніше навмисне, бож початкові підручники для навчання мови мають велику вагу, — й вони мусять навчати тільки літературної мови. Гарний підручник Агія безумовно допоможе мовному відродженню Закарпаття, де всякі дашкі над ô зачавили вже й вільну думку. Підручник цей — тільки перша ластівочка, але віримо, що прилетіла вона доброї години й стане взагалі плідним початком. Вірячи, що потрібні будуть дальші видання цієї книжки, навмисне дав тут до неї більше поправок.

Час уже Закарпаттю скинути з себе ярмо заскорузлих дашків!

Іван Огієнко.

„Товаріщ Каґановіч“ сердиться.[1]

„Спутаність не то, що діла чи слова, але самої думки в Східній Україні загальновідома. В кожній ділянці совітського життя існують певні стисло-означені норми й поняття, що від них не вільно нікому відступити, хіба наражуючи себе на драконство й шикани.

Все, що діється поза цим „раєм людства“, це або не обходить зовсім совітських заправил, або, що гірше, на їхній погляд нічого не варте. Торкається це передусім справ по цьому боці Збруча.

Кандидат на погромника „націоналізму й петлюризму“ на мовному фронті совітської України, „товаріщ Каґановіч“ зайнявся недавно в 6. ч. „Мовознавства“ мовною справою на ЗУЗ і, обговорюючи „Рідну Мову пана Огієнка“, бідкається, що „мовознавча продукція на західніх українських землях надзвичайно мізерна. За останні роки табір української буржуазії не висунув фактично ні одного мовознавця. У пресі рідко коли зустрінеш статтю на мовознавчі теми, а коли такі статті трапляються, то це здебільшого аматорські міркування дилетантів, націоналістичних панків, що дуже мало розуміються в мовознавстві“.

Ці панки, на думку Каґановіча, „це з півдесятка попів, кілька підозрілих, судячи по якості продукції, докторів“, що ними провадять: Огієнко й Донцов!

Тільки наприкінці цих „наукових“ міркувань вилазить шило з мішка: Каґановичеві не сподобалось те, що в нас іде живий відрух відмосковлювати нашу мову. Це найбільше болить „товаріща“, і він не може досить надивуватися, чому то в нас „кожне слово насамперед розглядається з того погляду, чи не нагадує воно часом „москалізми“ за термінологією Огієнка.[1] Досить, щоб слово зовнішнім виглядом нагадувало російські слова, як проти нього починається похід“.

Ось де зарита собака! Все було б добре, на все „товаріщ“ погодився б, тільки як же можна відчищувати й відмежовувати українську мову від „братньої“ російської, — це не йде йому ніяк у тямку.

Адже ж по тому боці Збруча він і йому подібні щораз то більше вводять у друковане слово „істіннопролетарскіх“ слів в роді „полюса“ (бігун) „екватора“ (рівник), „генезиса“ (генеза) й т. п., а тут тимчасом на ЗУЗ діється щось зовсім протилежне. Й не сердитися „товаріщу Каґановічу“?

Його міркування — пише він далі — були б неповні, „коли б ми не відзначили, що майже в кожному нумері („Рідної Мови“, прим. Б.) є кілька посилань на таких мовознавців, як Тимченко, Курило, Сулима, Смеречинський, Осипів і інші, або ж на правопис видання 1929. р. Огієнко ніколи не забуває висловлювати свою пошану, свою подяку своїм спільникам, що ще недавно заправляли в Інституті мовознавства, виконуючи завдання пп. Огієнка, Донцова і інших.[2]

---

[1] Статтю цю передруковуємо з львівського „Нового Часу“ за 5 лютого 1937 р. Хоч стаття полемічно-політичного характеру, а не наукового, проте передруковуємо її для відома наших читачів. Редакція.

[1] До речі мова: „Рідна Мова“ ніколи не вживає терміну „москалізм“. Редакція „РМ“.

[2] Щоб не наразити когось із зазначених мовознавців на неприємність, публично заявляю, що я ніколи ніяких зносин із Інститутом Мовознавства не мав. Проф. І. Огієнко.

Надто зворушлива рецензія на відомі „Нариси з української синтакси“ Смеречинського. Рецензент Я. Гординський, а з ним, зрозуміла річ, і всі інші петлюрівці, цілковито погоджуються з думками Смеречинського, з його методом, з його спрямуванням сучасної української мови“ (йде про відрубність її та очищення з російських впливів у складні — Б. Б.) тоді, коли „...наша радянська громадськість викинула на смітник Смеречинських і йому подібних“.

Ось зразки думок, тону й стилю „наукової“ радянської рецензії в науковому радянському журналі. Вони аж надто виразно говорять за себе, що „малоросійскім“ підданцям червоної Москви в совітській „батьківщині“ не вільно ні на що дивитися інакше, як крізь червоні окуляри совітського патріотизму. В його світлі навіть цілком зрозуміле на Заході Европи й природне тут явище туризму на мовному фронті виростає до розмірів буржуазно-куркульсько-націоналістично-петлюрівсько-клерикальної контрреволюції, що з нею треба боротися навіть поза межами „вибраної батьківщини“.

А тимчасом йде в ній до щораз то більшого гноблення не тільки української мови, що її калічать і наближують „до братньої“ російської різні Каґановичі, але плановий і систематичний наступ на ціле українство, щоб „никакой разницы не было“, щоб його перетопити в горнилі панросійського імперіялізму.

Болюче те, але не менш правдиве, що допомагають у тій цілій акції таки самі наші землячки по тому боці Збруча.

Не диво, що „тов. Каґановіч“ сердиться, коли не може своїх „ідей“ розширити на ввесь український народ, і не диво, що виписує громометні нісенітниці, коли хоче підлизатися своїм московським хлібодавцям.

Та ціле щастя, що його ідеями ніхто тут не захопиться й ніхто не піде на приманливу фразерством вудку Каґановича й тим подібних рибалок зпоза Збруча“.

Б. Бій-Бійченко.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Словник мови „Кобзаря“.

Спочину 22 (а не: спічну), спочинем (а не: спічнем).

Стáрець, (прошак), а не старéць. Сліпий стáрець сумуючи співає 62.

Стародавній, а не -ний. Стародавню 125.

Стати. Покриткою стала 292. Тепер все письменне стало 62. Неначе стане молодий 459. Йому я стану за дитину 533.

Статися. Отаке то чудо сталось 427.

Стéжечка 296, а не стежочка.

Степан 194, а не Стефан.

Стерегти, а не стеречи. Стерегти осталась 101.

Стид, а не встид. Стид наш перед нами 259.

Стоптати, а не здоптати. Стоптана трава 331.

Страх, як любила 426.

Стреміти — це виставати, стирчати, а не прагнути, домагатися. Не стреміли б списи в стрісі 327.

Стрічка, а не бинда. Розплітали коси та стрічки знімали 385.

Схід, а не всхід. До схід сонця умийся сльозами 24.

Сьомий, а не семий. Мина сьомий місяць 373.

Т.

Та як частка, для підкреслення: У неділеньку *та* ранéсенько 416. Плаче *та* за козаками 329.

Та й, а не: тай. Марія встала та й пішла 537.

Тáнець, а не данець. У танець вітає 370.

Танцювáти, а не гуляти, і не данцювати. Лихо танцювало 33.

Твердúня (фортеця). Твердúні поробили 340.

Текú 560, а не течи.

Тепéр — цього часу, nunc. Ти не та тепер, Маріє, стала 537.

Тертплю́ 352, а не те́рплю.

Тим ча́сом із діброви козак виїжджав 5.

Тихе́нький, а не тихонький. Тихе́нько заплаче 65.

Тітка, а не тета. Що тітка привезла 434.

Товсти́й або грубий. До пана товсто́го 129.

Того́ плаче, що поради не подала мати 327.

Той, та, те — дальший, а цей — ближчий. Любила його на цім світі, й на тім світі любитиму 192. По тім боці моя доля, по цім боці — горе 40.

Той, та те Шевченко часто вживає як члена (родівника). Крадуся понад Уралом, неначе злодій т о й 340. Як роса т а до схід сонця, покапали сльози 19. Згину, як т о й лист на сонці 55. За плачу, як т а я дитина 11. Кругом хвилі, як т і гори 34

Топи́ти піч 565.

Топо́ля шумить 60.

Топта́ти, а не доптати. Сте́жечку топта́ла 402.

Торі́к, а не тогід. Купив торі́к 344.

Трапитися, а не трафитися. І так трапляється на світі 290.

Тре́ба, а не траба. Треба піти у наймити 196.

Тре́тій, тре́тя, тре́тє, а не: третий, трета, трете. Третя душа 215. Третє літо 288.

Тро́хи, а не троха. Тро́хи не пропала 344.

Трохи, а не дещо. Трохи спочинем 224.

Трохи́м, 238, Трохи́ме 232.

Тро́шки спочинь 38.

Трудя́щий, а не трудящийся. Був Максим трудя́щий, роботя́щий 495.

Труна́, а не трумна. Поховали в чужій позиченій труні 550.

Тру́та — отрута. Треба трути роздобути 139.

Тума́н, з тума́ну 78, а не туману́.

Тут пана немає 482. Останусь **ту́та** 424.

Тюрма́, тюрми́ 245, тюрму́ 300, в тюрмі́ 507.

Тяжки́й туман 167. Тя́жко зажурився 17. Тя́жко-ва́жко в світі жити 54.

Іван Огієнко.

Взірці літературної мови й правопису Підкарпаття.

1. З Уґлянського збірника „Ключ“ кінця XVII. в. (Мараморош). Мѣнѣ дѣля того очи дав Господь Бог, обых писаніе святое вѣдѣв, а вам также оуха дав тотый Господь Бог наш небесный, обесте слухали писмо божіе, а слухавши тое, чинили, якъ нас научает его святая милость через святого апостола Іоанна. (Ю. А. Яворскій: Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вѣковъ, Прага 1931, ст. 122).

2. З Учительної Євангелії села Няґова з р. 1758 (Мараморош). Четвертое Божіе приказаня, якъ отца и матерь имаеме во почтивости имати: „Честуй отца своего и матерь, хочъ довго жив быги на свѣтѣ“. — Май любая братя! Имаеме май перше знати, ажъ тото десятеро Божіе приказаня давъ бывъ Господь Бог Мойсеови, своему угоднику, на горѣ Синайскуй на двох таблах написане камяныхъ мѣзилным перстомъ. (А. Петров: Матеріалы для исторіи Угорской Руси, т. VII. СПбург 1917, ст. 216).

3. З Тишівської Олександрії половини XVIII. в. (Бережанська Верховина), „Не журися ты, господарю наш великій! Не мало того естъ на свѣтѣ. Такова, царю, война с почтку свѣта, Алексанъдерь насъ днес побивъ, а мы его заутра. Македоняне худые нас днес гонили и палили, а мы ихъ будеме гонити заутра и ихъ царство плѣнити и палити. Сила еще твоя великая стечет тя еще, царю наш, зо Александра. Не дивуйся, пане, тому. (Тишівска Александрія, Науковый Зборник тов. Просвіта в Ужгороді, р. I. ст. 45).

4. Вірш Василя Довговича р. 1830.

Других жоны тѣшат,
Мене мои квѣтки,
Что нѣгда не грѣшат,
Невинности свѣтки:
Сесѣ жиют изо мнов
И тото моя любов

(В. Бирчак: Литературнѣ стремлѣня Подкарпатскоѣ Руси, Ужгород, 1921, ст. 56).

5. З проповідей М. Лучкая, 1831. Великая неправда ту сдѣлалася, не и як и теперь бывает, так и тогда сталося, Іудеи всяким способом смогалися неправдѣ сей вид правды дати, и неправду во одежду правды одѣяти. Судія сѣдает на сѣдалище, свѣдки поставляются, да свѣдѣтельствуют: что церков разорити хотѣл, на Бога хулити воздерзнул. И такіи находилися, которіи бесѣду его повторяли. (Евменій Сабов: Христоматія. Унгвар 1893, ст. 61).

6. А. Духнович: Драма: Добродѣтель перевышаетъ богатство. Перемишль, 1850. р.

Явленіе IX. Федоръ: Ажъ теперь я знаю, што значитъ жити, о, чому я того давнѣйше не знав? О, як веселится сердце и душа человѣка, коли честною працою руки занимаются, як здоровый е духъ, якъ здоровое е тѣло, якъ солодкій кусок хлѣба руками заробленный. (Ужгород 1921. ст. 46).

7. З твору І. Дулишковича: Историческія черты угрорусских. Унгвар 1874. Если Коріятовичь могъ бы былъ имѣти таковую — какъ пишется — силу, съ нею и съ Олгердом могъ боротися, — и на Угорской землѣ тоже насильно кую-то часть заняти; да сіе уже собитіе значное историки не могли бы были замолчати, когда однако у Туровція лишь тѣ слова читаемъ „съ избраннымъ народомъ“ въ доказъ, что соединились къ свѣтѣ его только нѣкіе избранные. (Е. Сабов: Христоматія, ст. 110).

8. Руководство ко ученю руснацькоѣ азбуки (в перекладі Л. Чопея). Будапешт 1882. ст. 111. Мадярско-корольскій министер народного просвѣщеня опредѣливъ на ново передѣлати всѣ тоты книгы, котрѣ доселѣ во руснацькыхъ школахъ лишь употребляли ся. Причиновъ сього розказа была тота вина, что дотеперѣшнѣ книги не на руснацькомъ ай на руском языцѣ были написанѣ, за то ихъ не лемъ дѣти, но мѣстома ай самѣ учителѣ не могли точно порозумѣти.

9. Читанка для дорослих. Уложив Ядор (Стрипський). Мукачево 1919. ст. 3. Цілий світ поступає великими ступнями наперед, то и нам треба ити за ним, щтобы не зостатися в позаді. В політичнôм житю идуть великі переворотиреформы соціалістичного думаня и то всюди и имени народа робучого тому повинно сесе статися и в просвітнôм ділї, штобы народ добився свого права и в хоснованю свого простого, але красного языка в печатанôм письмі в літературі.

10. А. Волошин: Практична граматика руського языка. Ужгород, 1926, ст. 144. Як я на первых сторонах сеѣ граматики примѣтив, кождый язык розвиваєся. А з языком змѣняєся и правопис. За час, одколи мы ходили до школы, змѣнили вже колько разôв мадярский правопис, змѣнили нѣмецкий, змѣнили основно и великорусский. Так розвиваєся и наш язык и змѣняєся и наш правопис. Теперь, коли на наш язык дивиться наука як на біолоґичне явище и законы его вывєдить из природноѣ дѣйсности, теперь саме собою зближаєся кождый литературный язык до невычерпаемого жерела говореного языка (бôльшинства говорôв народа). Се усиловався я зробити вже в моѣй руськôй граматицѣ, написанôй по мадярски (для мад. середних шкôл) и выданôй р. 1907, в котрôй уже уживаю букву ґ, ô, а вмѣсто ненародных форм подав народнѣ.

Зладив Іван Панькевич.

Місцеві закарпатські вирази.

Голосни́ця. Це дуже мало знане в нас слово, визначає висо́к, скронь. Б. Грінченко подає це слово в своїм Словнику, але значення його не знає (ставить знака питання ?): „Я ж його (пристріт) викликаю з вух, з під вух, з голосниць, з під голосниць“ Етногр. Зб. V 52 (с. Конятин на Гуцульщині). Це ж слово знаходжу в „Ілько Липей“ В. Ґренджі-Донського (Закарпаття): „Над голосницями з'являлись срібні волоси“ ст. 60. Знаходжу це слово й у закарпатській читанці „Жива Мова“ Фр. Агія ст. 46, де він слово „скроня“ пояснює словом „голосниця“. Рос. високъ Рос.-укр. академічний Словник I 78 перекладає: „висо́к, рідко — скронь“ Словник Б. Грінченка I 188 подає: висо́к, і приклад із приказок Номиса: „Сивизна на виска́х“, слова „скроня“ він не знає зовсім, як польського skroń. Пор. М. Мочульського: „Опалева мряка“ 1936 ст. 9: Приплескувала волосся на висках 9. Словник правописний Голоскевича подає скро́ня жін. р. А в перекладі „Пана Тадеуша“ М. Рильського читаємо: „Пашать її гарячі скрона“ 65. Як бачимо, ми вживаємо в своїй мові або слова російського „висок“ (правда, сильно в нас уже закоренилося), або польського „скроня“, а міжтим маємо своє, — голосни́ця (місце, де голос ніби входить до нас?).

Жали́ва = кропива. Фр. Агій у „Живій Мові“ ст. 72 пише: „Господар землі не обробляв. Росли там жалива й бур'ян“. В. Ґренджа-Донський, „Ілько Липей“ ст. 68: „Зшивали жаливляні міхи. Там працював Філеш — у відділі кропива, з іншими „жаливляниками“, як ми їх називали“ 69. Літературна форма кропи́ва, але в говорах відоме й „жали́ва“. Б. Грінченко в своїм Словнику подає слово „жали́ва“ з Кам'янецького повіту. Слово „жалива“ повстало від „жалити“, напр.: Як пішла я у кропиву спати, пожалила собі литки й п'яти, пісня.

День і ніч, удень і вночі. З глибокої давнини в нашій мові все кажемо: „день і ніч, удень і вночі“, цебто перше кажемо день, а потім ніч. В грецькій мові маємо навпаки, — перше ніч, потім день. Напр. Дії Апостольські 26⁷ читаємо: νύκτα καὶ ἡμέρα, що навіть дослівний церковнослов'янський переклад віддає зовсім добре: нощь и день. Те саме бачимо ще, напр., 1 Тим. 5⁵, 2 Тим 1³ і ін. місцях. Цікаво, що на Закарпатті маємо ще стародавню форму, цебто „ніч і день“. Так, у „Ілько Липей“ В. Ґренджі-Донського читаємо: Триста жандарів гонило ніч-день по полонинах 18, Я працював ніч і день 40, Жандари ніч-день б'ють 114. Те саме читаємо в „Гірських Вітрах“ М. Рішка 1936 р. на ст. 27: Де ніч і день нелюдські. Пор. іще в „Ревуні“ ст. 34. О. Маковея: Як ніч, так днина. — В мові літературній панує тільки форма „день і ніч“, хоч говори знають і противне.

Визірець. Для слова „вікно“ маємо в наших говорах іще кілька слів. Лемки, напр., на вікно кажуть „вигляди“, пор. загальнолітературне „виглядати в вікно“. В. Ґренджа-Донський (Закарпаття) пише в „Ілько Липей“ ст. 96: „В невеликому визірці була дірава шиба“. „Тобі, рідний

краю": Відсунула маленький визірець 33. Слово „ви́зір" у значенні „вікно" знав й Словник Б. Грінченка з Острізького повіту на Волині; пор. іще „визирати" — дивитися з вікна, „ви́зирцем" — виглядаючи.

Переставляти. Знає наша мова архаїчний вираз „переставитися", за ц.-сл. прєстáвитисѧ. Марко Вовчок І. 15 пише: „Перше він переставився, а за ним і вона, — вкупі поруч і поховали їх". У В. Ґренджі-Донського (з Закарпаття) знаходжу цікавий вираз: „Розбійник Липей гуляв, переставляв людей" (Ілько Липей, ст. 17, 1936 р.). Тут „переставляти" — відправляти на той світ?

Чи́тавий. Словник Б. Грінченка подає це слово з Угорщини, пояснюючи: „большой, порядочный, хорошій". У В. Ґренджі („Ілько Липей" 1936 р. ст. 36) знаходжу: „Марійка гарна, здібна, читава". Що визначає читава? Пор. срб. читав.

Челяди́на — дівчина, потроху забувається в нас це слово, хоч воно часте в живій мові й Наддніпрянщини. Словник Б. Грінченка подає дві пісні: Ой тепер же я не дівка, тепер я в батька не дитина, не дитина та й не челяди́на. На Гуцульщині слово „челяди́на" дуже часте, визначає жінку взагалі. У В. Донського „Ілько Липей" (Закарпаття) знаходжу: „Ількові тільки добру челядину" ст. 30. Словник Б. Грінченка подає ще й слово „челяди́н" — парубок.

Місцеві слова в оповіданні В. Ґренджі-Донського: „Ілько Липей" 1930 р. (в дужках подається форма літературна): чим (ніж) 13, солена (солона) 14, попращався (попрощався) 14, звідтам (звідти) 16. 126, сонічко (сонечко) 17, салаш (шалаш, курінь) 17, скритись (сховатись) 19, відтак (потім) 19, поляг (поліг) 19, стадо (отара) овець 26, ввечір (ввечері) 38, скорше (скоріше) 42, нічо (нічого) 60, відай (либонь) 60, смерічка (смеречка) 67, кожню (кожну) 76, очка (очі, очки) 82, лопло (лопнуло) 86, декілька (-ки) 86, там (туди) утікати 93, через день (удень) 93, кинула собою (кинулась) 126 і т. ін.

Місцева складня. В оповіданні В. Ґренджі-Донського „Ілько Липей" знаходимо такі місцеві складневі форми: Мене нога заболіла (мені н. з.) 23, Він є лицарем (він лицар) 26, Я тобі батьком (я тобі батько) 32, Вибираю по бажанню (за бажанням) 37, Моя земля хай пусто (пуста) лежить 42, Я не є вашим сином (я не ваш син) 42, Іван мені таким самим братом (такий самий брат) 44, І тих сараку двоїчко (ті двоє бідних) не мали що їсти 16, Іван мені також братом (Іван мені також брат) 63, Приглядався моїй праці (до моєї праці) 69, Симпатизує зі злочинцями (с. злочинцям) 113.

Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Наталена Королева: **Без коріння**, Львів, 1936, 124 ст. Це найкращий твір із усього, що тільки написала Н. Королева, хоч разом із тим найбільш суб'єктивний, бо авторка, бувши в Києві „без коріння", часто не розуміє того, про що пише з неприхованою погордою. Мова стильна й жвава, ціла книжка читається з правдивим захопленням.

Н. Королева має добру загальноукраїнську літературну мову, чим так помітно вирізнюється вона серед наших письменниць. Видно, авторка невпинно працює над вивченням української мови, бо всі її твори, щодалі, мають усе досконалішу мову.

Як латки на новій одежі, кидаються в вічі в Н. Королевої деякі галіцизми, певне — плід читання відповідної літератури. Правда, цих галицьких виразів у „Без коріння" небагато, напр. (у дужках подаю слово літературне): щойно 4 (тільки но, допіру), коби лише 20 (аби тільки), розривка 108 (розвага, забава, забавка, гулянка), Не можуть усі родитися княжними 118 (княжна́, без княжни́, цій княжні́, з княжно́ю, з княжна́ми; це йменник, а не прикметник, як у мові Галичини), від*о*граєте 116 (від*і*-, ніколи від*о*-), бездогання 32 (-нна), Сибіля 38 (Сивіла, стара наша література переповнена пророцтвами сивіл), пек*о*льний 19 (пек*е*льний), цук*о*рки 86 (цук*е*рки, пор. тіст*е*чко 87), в життю 18 — по сніданню 52 (в житті, по сніданні), Чекаючи *на* їхній поворот 35 (чекаючи їхнього повороту), Згадати *на* свій монастир 32 (згадати свого манастиря), Дістала лист 32 (листа, пор.: Чи дотримає темпа 87).

На ст. 8 читаємо зневажливе для українського національного почуття „*на* Україні", але на 112 ст. вже добре: „В Росії та *в* Україні".

Н. Королева не вживає слова „фартух", а тільки „попере́дниця": Тримала за два кінці попередницю 104, Ченці у синіх попередницях 111. Слово „попере́дниця" добре знане в Україні, але частіш як передня чистина запаски, що в цім випадку зветься за́дниця" (зодягається від заду). Думаю, що „попередниця" — це головно фартух при запасці, а звичайний фартух таки буде „фартух". „Ченці у синіх попередницях" — це дехто зрозуміє так, що ченці були в запасках, а спереду мали ще фартухи... Напр. добрий „Рос.-укр. Словник" Є. Іваницького і Ф. Шумлянського під словом „фартухъ" не дають „попередниці". Отже, „попередниця" не скрізь визначає звичайного „фартуха", чому й не стало загальноукраїнським словом. У всякому разі чоловіки носять не „попередницю", а тільки „фартуха".

На ст. 101 читаємо: В придворних кочах возили. Пор. у Шевченка: Із коча пан мій вилізає 382. Коч — з мадярського cocsi пішло по цілій Европі; історію цього слова подав я в РМ 1936 р. ч. 9 ст. 423.

На ст. 12 знаходимо: „Вона вже поправно читала кирилицю". Кирилицею тепер зветься тільки наше церковнослов'янське письмо, а наше друковане письмо — це гражда́нка.

Іван Огієнко.

Поширюйте „Рідну Мову" серед своїх знайомих!

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Наголос у чужих словах (В. Ґренджа-Донський в Ужгороді). Наголос у тих чужих словах, що мало засвоїлися в нашій мові, звичайно нерухомий, цебто позостається на складі основної форми, напр.: коре́ктор — коре́кторам. Але слова більш засвоєні можуть мати й рухомий наголос, нпр.: „редактор" — редактора́м. Щодо цих двох слів, то власне такий наголос подає Академічний Словник, що вважає слово „редактор" за поширеніше, аніж коре́ктор. Думаю, що можна б і так наголошувати: реда́кторам — коре́кторам (наголос нерухомий), або обидві слові вважати за однаково засвоєні: редактора́м — коректора́м. Власне це приклади ще не усталеного наголосу, що такий частий в давальному — орудному множини.

Правничий Словник (Адвокат д-р О. Коссак у Коломиї). Якщо не дістанете цього Словника, чи якесь інше радянське видання, в Книгарні Наукового Товариства (Lwów, Rynek 10), тоді спробуйте дістати в книгарні: Gebetner i Wolf, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 15, що звичайно приймає замовлення на радянські видання й спроваджує їх.

Кам'янка Струмилова. Прохаю пояснити мені, як належить писати по-літературному: Камінка Струмілова, чи Кам'янка Струмілова? І чи Струмілова, чи може Струмилова? Щодо цієї назви, то в поточній мові вживається Кам'янка, але інтелігенти пишуть і вимовляють Камінка, а урядова назва Kamionka Strumiłowa. Я особисто схиляюся більш до назви Кам'янка. Чи маю рацію? Львів, 5. II. 1937. Д. Каськів.

P. S. На території українського народу маємо багато осель, що звуться Ка́м'янка (польське Kamionka, рос. Каменка). Пор. Кам'янець, Крем'янець. По старих виданнях стрічає Ка́м'янка. Зрештою назви осель треба вимовляти за вимовою місцевого народу, а він же вимовляє Ка́м'янка. Звичайно, тільки Струм*и*лова; казати Струм*і*лова — це польська вимова. І. О.

Ру́ба поставити (Д. Каськів у Львові). Ру́ба чи ру́бом поставити — це поставити відкрито, ясно, відважно.

Наро́д (М. Лещук у Шпіколосах). В літературній мові прийнято писати тільки наро́д, а не на́рід.

Долар — доляр (Д. Каськів у Львові). Англійське l не м'яке, тому послідовніше писати й вимовляти до́лар, Лондон і т. ін.

Ле- в чужих словах (Д. Каськів у Львові) прийнято українізувати, цебто писати й вимовляти *ле*, а не *ле*.

Крапку по порядкових числівниках (Д. Каськів у Львові) частіш ставлять у Галичині; у В. Україні вона мало знана. Там скоріш напишуть 1937-й рік, аніж 1937. рік.

Каськів (Д. Каськів у Львові). Ваше прізвище походить скоріш від Каську́, тому й син Каські́в. Є й Ка́ська, але прізвище від нього було б: син Ка́счин. Коли творимо прикметники приналежности, то при творенні від чол. роду додаємо закінчення *-ів*, а коли від жін. роду, то *-ин*; пор. Петро́ — Петрів, Данилиха — Данилишин.

Дописи Прихильників рідної мови.

„Рідна Мова" для недержавного народу — занадто великий здобуток як на науково-літературному, так і на культурно-освітньому полі. Всі культурні народи подібний журнал про мовознавство мають, підтримують і дорожать, як скарбницею, що зберігає всі цінності мови. Дякуючи Вашій невтомній праці й енергії й ми його також маємо, і ми горді, що рівняємось із культурними народами. Для науки нашого Народу й Батьківщини „Рідна Мова" — певне джерело, що дає силу й міць до будови нашої великої, невмирущої нації. Ідея „одному народові — одна літературна мова" — найкращий і найпевніший ґрунт до об'єднання в одну соборну сім'ю. Високо цінивши Вашу працю для добра й слави нашого народу, бажаю Вам з нагоди нового 1937 року доброго здоров'я й якнайбільших успіхів. 14. І. 1937 р. м. Рівне. П. Коваль-Степовий.

Навчаймося своєї літературної мови — це гасло я поширюю завжди й усюди, при кожній нагоді, бо це одинока зброя для національного освідомлення нашого заосталого Закарпаття. Постараюся придбати нових передплатників РМ та НК. 22. І. 1937. Закарпаття, Учитель.

Подяка. Управа нашого Товариства щиро дякує Хвальній Редакції за надсилання нам „Рідної Мови" й „Нашої Культури" за знижкою оплати. „Рідна Мова" й „Наша Культура" — це великий духовий корм і національний виховник для членів нашого Товариства та бідних емігрантів нашої колонії тут на чужині, а в цьому велика заслуга Вашої праці. Ченстохова, 25. І. 1937. Українське Товариство Допомоги Емігрантам з України. За Управу Ст. Паладійчук.

Складаю Вам подяку за Вашу вельми цінну працю в національній ділянці й бажаю успіхів у її продовженні. Зазначую, що як студентство світське, так і духовне ставиться прихильно до Ваших видань і старається в практиці примінюватись до Ваших навчань і вказівок. Львів, 5. II. 1937. Студент.

Признання. „Наша Культуyа" є справжня культура. Високо ціню її й студіюю з найбільшим захопленням, як теж нічим незамінниму „Рідну Мову". Пильнуватиму придбати цим журналам нових передплатників. 22. І. 1937. Драгово. Учитель М. Рішко.

Я дуже собі вподобав місячник „Рідна Мова". 12. І. 1937, Канада, Vergreoville, Пастор Н. Бодруг.

Побажання. Прийміть мої щирі побажання

найкращих успіхів у Вашій праці. Хочу бути передплатником „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ до кінця свого віку. Югославія, Новий Сад, 19. I. 1937. Вол. Сенга.

Нехай Всемогучий Господь поблагословить працю Редакції для українського народу. 16. I. 1937. Sheho, Sask., Канада, о. В. Кучуровський.

Здоровлю сердечно. Бажаю доброго успіху Вашому Видавництву для вивчення однієї правдивої літературної мови всіма верствами нашого суспільства. 20. I. 1937. Реджайно, Канада. Іван Федорович.

Я дуже вдячний Вам за видавані журнали. Вони стали наймилішою й найважнішою мовою лектурою. Під кінець кожного місяця й на початку наступного, йдучи зо школи додому, тішуся думкою, що знайду там останнє число „Рідної Мови“ чи „Нашої Культури“. Як їх побачу, не можу нічого іншого читати, аж поки їх не перечитаю. Вони мені такі близькі, в них одиноких знаходжу справжню літературну мову. Коли б уже раз у Галичині стали писати всеукраїнською літературною мовою, — тоді приємніш було б читати західньоукраїнські видання. Кам'янка-Струмилова, 9. XII. 1936. Ст. Олійник.

Розбудова наших видань.

Сердечно просимо всіх наших Читачів та Прихильників конче перечитати наш заклик, уміщений на початку попереднього 3-го числа РМ., й виконати все те, про що там просимо. Загальними силами можемо багато зробити, — зробім же те, що можемо.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: В. Мельничук зібрав у Бейон 29.70 зл., Д. Щербицький 3 зл., М. Петрук 1 зл. і Ф. Дубицький 0·50 зл. Усім сердечно дякуємо. Хто дальший.

„Рідна Мова“ та „Наша Культура“ для інженерів. Товариство Українських Інженерів у ЧСР в своїм комунікаті ч. 1 (8) на ст. 6 вмістило такий заклик до своїх членів: „Рідна Мова“ та „Наша Культура“ — науково-популярні місячники за редакцією проф. Д-ра І. Огієнка. Умови передплати: „Рідна Мова“ — на рік 6 зл. пол., на півроку — 3 зл. пол.; „Наша Культура“ — на рік 12 зл. пол., на півроку — 6·50 зл. пол. (курс злотого вагається біля 1 зл. = 5·5 кч.).

Радимо членам ТУІ передплатити обидва ці місячники. Хто не може, — просимо складати добровільні датки на колективну передплату цих місячників для бібліотеки ТУІ. Прага, 3. III. 1937. За Управу ТУІ: Доц. Вікт. Доманицький (в. р.) голова, Інж. Івасечко (в. р.) секретар.

Приєднали нам нових передплатників: М. Олійник 1, С. Олійник 3, ген. М. Вовкова 1, Гр. Сотник 3, С. Кравченко в Бразилії 1.

Закликаємо до передплати „Рідної Мови“. Гр. Сотник кличе до передплати „Рідної Мови“ із Скальмежиць: Ів. Іванова, Ів. Савоська й Гр. Доскача.

Від Адміністрації.

Передплату з-за кордону можна присилати й міжнародніми поштовими значками, якщо не можна прислати грішми. Сердечно просимо не посилати передплати через товариства чи книгарні.

Сучасна українська літературна мова, проф. Ів. Огієнко вийшла з продажу ще першого місяця. Не виписуйте її від Адміністрації, бо ми її не маємо.

Листування. О. Ом. Мицика сердечно просимо зайві примірники РМ та НК випродати. — А. Войлас у Канаді: прийшов лист, Вами не заклеєний, а в нім 2 долярів не було. — Іван Одовічук із Мармароського Сиготу, — Ви взяли в нас Граматик ч. I на 700 леїв, просимо заплатити.

Мова Максима Рильського. Деяким нашим передплатникам висилаємо нове наше видання: „Сучасна українська літературна мова: Мова Максима Рильського“. Максим Рильський — найкращий стиліст нашого часу, а його мова — зразкова літературна мова. В нашім виданні найдокладніше надається мова М. Рильського в формі граматики на зразках його мови, а це дає змогу кожному легче навчитися її. Хто одержав книжку, тих просимо негайно прислати 1 зл. за неї (з пересилкою), а хто не одержав — замовляйте від Адміністрації „Рідної Мови“.

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II, III і IV по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

18.IV.3Ш